

De Filosoof

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het Departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht - Nummer 86

Saga Norrby
Emotion and objectivity

I.D. Wissink
The Gods meet at the Water
Cooler to lament

Stijn Janssen
Hoe filosofie troost kan bieden

Can Polat
Interview met kunstduo
de Collabsletten

THEMA Seksualiteit

Saga Norrby
Emotion and Objectivity

I.D. Wissink
The Gods meet at the
Water Cooler to lament

Stijn Janssen
Hoe filosofie troost kan
bieden

Content Warning: psychische ziekte

Can Polat
Interview met kunstduo
de Collabsletten

3 Editorial

4 Column

8 De vrijheid van het erotische

Content Warning: zelfmoord, incest

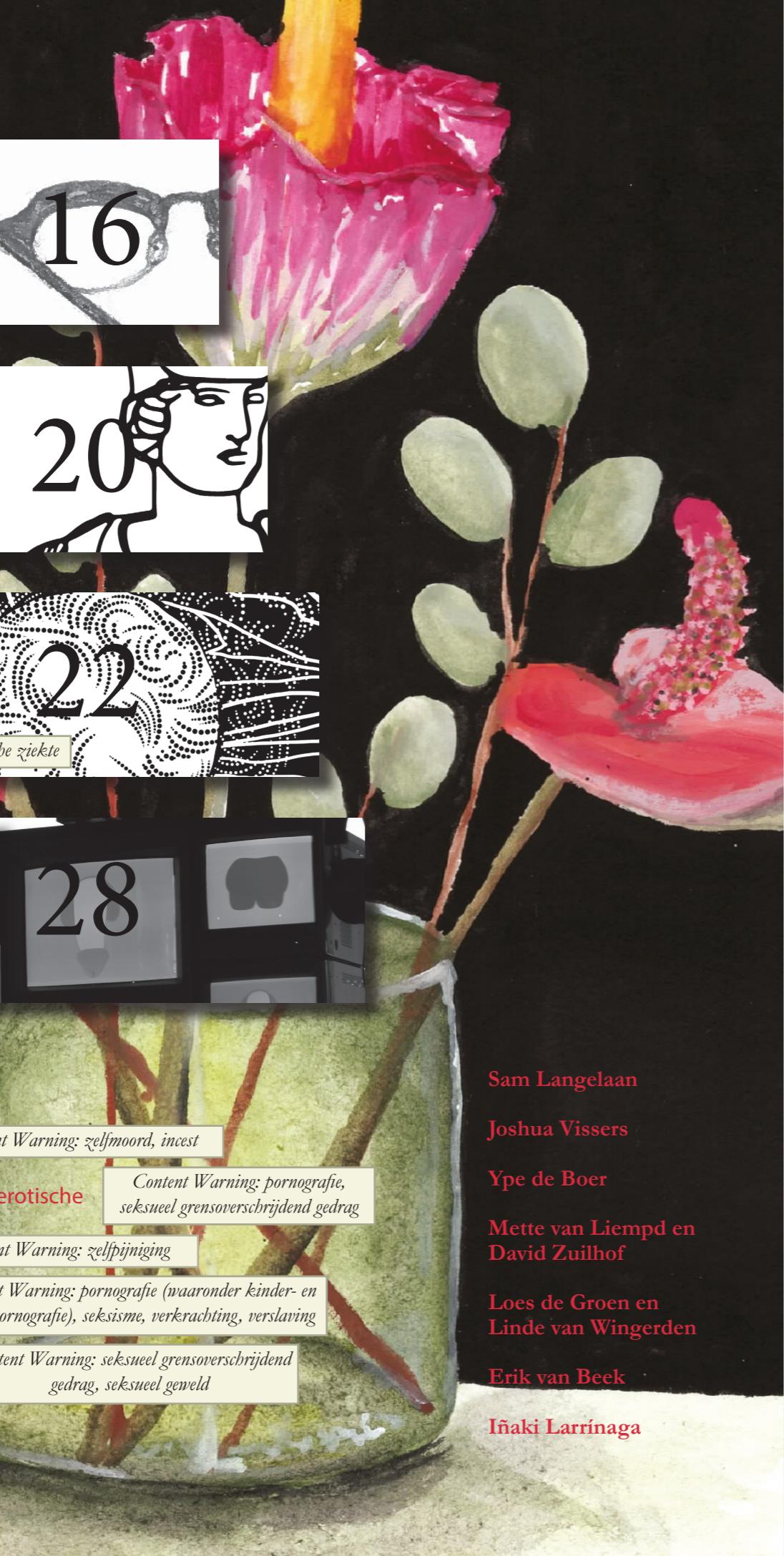
Content Warning: pornografie,
seksueel grensoverschrijdend gedrag

13 Dialoog

27 Collage

34 Interview

38 International

Colofon

De Filosoof is een periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht

HOOFDREDACTIE

Sam Langelaan

EINDREDACTIE

Sam Langelaan

Giulia Grosskop

Jeroen Verkade

Linde van Wingerden

Loes de Groot

Can Polat

Mette van Liempd

REDACTIE

Sam Langelaan

Giulia Grosskop

Jeroen Verkade

Linde van Wingerden

Loes de Groot

Can Polat

Mette van Liempd

VORMGEVING

Willemijn Debets

Omslag door Giulia Grosskop

OPLAGE

550

MAAND VAN UITGAVE

Mei, 2022

ADRES

Janskerkof 13A,
4512 BL Utrecht

REDACTIE

redactie.filosoof@gmail.com

REDACTIE

<http://fufexpluribusunum.nl/links/de-filosof/>

FACEBOOK

<https://www.facebook.com/defilosof.uu/>

KOPIJ

De redactie behoudt zich het recht artikelen te wijzigen of in te korten

COPYRIGHT

De redactie streeft ernaar copyright te respecteren, mocht er toch een inbraak plaatsvinden, dan verzoeken wij dat u contact met ons opneemt.

Geachte lezer,

Namens de redactie heet ik u welkom in de nieuwste uitgave van *De Filosoof*. Zoals de oplende lezer op de voorpagina heeft kunnen bemerken, heeft deze editie als thema Seksualiteit. Nu hopen wij ten zeerste dat dit een gevoel van schok en ongemak in u teweegbrengt; dat u denkt “Een academisch georiënteerd blad over seksualiteit, wat denken ze wel niet bij *De Filosoof*?“

Helaas wordt deze hoop op reuring waarschijnlijk niet bevredigend. Seksualiteit is al tijden een thema dat interesse opwekt zowel binnen als buiten de academische wereld. Ik denk dat Foucault het bij het rechte eind had: dat wij juist gretig over seks praten, omdat het betrekking heeft op geheimzinnige intimiteit. Juist omdat we seksualiteit als onderdeel van het diepste deel van onze identiteit beschouwen, raken we er maar niet over uitgepraat.

Deze editie van *De Filosoof* staat niet los van dit discours. Aan de ene kant zien we in het interview van kunstduo “**De Collabsletten**” en in het thema polyamorie, dat onze columnist **Joshua Vissers** bespreekt, een drang om seksualiteit verder van taboes te bevrijden. Aan de andere kant schetsen **Ype de Boer** en **Erik ten Beek** juist een nieuwe seksuele vrijheid, zij het ieder op eigen wijze. Tenslotte belichten de literaire bijdrages een kwetsbare, pijnlijke kant van seksualiteit. Op poëtische wijze bespreekt **I.D. Wissink** hoe het queer-perspectief systematisch wordt afgedankt en een collage van meerdere auteurs brengt ervaringen van ongewenste intimiteit onder de aandacht.

Als laatste wil ik de lezer ook graag attenderen op de illustraties van deze editie, die door **Giulia Grosskop**, **Mette van Liempd** en ondergetekende met de hand zijn vervaardigd. Wij hopen ten zeerste dat deze uw leeservaring zullen verrijken.

Namens de redactie wens ik u veel inzicht en leesplezier,

Sam Langelaan

SAM LANGELAAN

De ‘ennerige’ liefde

Een persoonlijk onderzoek naar polyamorie als symptoom van de moderniteit

In een poging het Werther-effect te doorgroden las ik een aantal maanden geleden Goethe’s *Die leiden des Jungen Werthers*. Een duik in het diepste soort verliefdheid dat een mens kent. Onze jonge Wherter wordt smoorverliefd op een onbereikbare vrouw. Een thema van alle tijden. Alle aandacht, energie en focus die iemand kan opbrengen, gericht op één enkel persoon. Een onvervulde wens naar monogamie die zo ondraaglijk is dat hij (spoiler alert) zijn leven beëindigt. Even daarna las ik Bukowski’s *On Women*; een schriller contrast is haast niet denkbaar. Bukowski beschrijft vanuit de hoofdpersoon Chinaski autobiografisch zijn lust voor elke vrouw die hem maar wil hebben. Werke-

dat de mogelijkheid gaf wat dieper te graven in wat mensen nou eigenlijk bedoelen wanneer ze praten over ‘poly zijn’.

De eerlijkheid gebiedt het mij te vermelden dat ik dit stuk ben begonnen met het geïnternaliseerde idee dat polyamorie en open relaties, hoewel tijdelijk plezierig, geen werkelijk alternatief kunnen bieden voor een monogame relatie. Diep in mijn bevoordeelde vezels schuilde een idee van monogame superioriteit dat de open relatie als minderwaardig bestempelde. Mensen die claimden vrijer te zijn in de liefde en meer open in hun communicatie klonken voor mij vooral als mensen die zichzelf een beetje kwijt waren en de persoonlijkheid in haar gefragmenteerde staat probeerde bij elkaar te sprokkelen

“Nu wil ik op geen enkele manier polyamorie vergelijken met incest.”

lijke liefde of aandacht lijkt hij voor niemand te voelen. Deze twee soorten modus operandi aangaande relaties zijn ook in het studentenleven alomtegenwoordig. Mijn recente fascinatie voor de fenomenen polyamorie en open relaties, komt dan ook vooral voort uit verhalen die ik hoorde van mensen om mij heen, en uit mijn eigen ervaring.

Ondertussen was ik inmiddels in een verhouding verstrikt geraakt met een meisje, Belize, dat er naast mij als indicenteledate (lees: scharrel, prela, eventuela, quarrel) een polyamoreuze relatie op nahield. Een serieuze relatie waarin beiden vrij waren anderen te daten, onder het voorbehoud van ‘openheid van zaken’, eerlijkheid en communicatie. Zo werd een literair onderwerp plots een persoonlijke realiteit. Een gespreksonderwerp tussen Belize en mij

door met verschillende mensen te vrijen. Uiteindelijk zouden zij er vanzelf achter komen dat een goede relatie heel iets anders inhoudt.

Dit artikel zal dan ook vooral een onderzoek zijn naar mijn eigen (voor)oordelen, die ik zal proberen filosofisch te duiden. Gesprek na gesprek werd ik in verlegenheid gebracht. Niet zozeer door de persoonlijke aard van de verhalen en de seksuele lading die ervan uit ging, maar door de realisatie dat ik blijkbaar niet zo’n open geest had als ik ooit dacht. Uiteindelijk bleef ik toch met een onverzadigd gevoel achter. Ondanks mijn innerlijke speurwerk en beschonken diepe-interviews met ervaringsdeskundigen kon ik mijn vinger, als een puber die voor het eerst de clitoris probeert te vinden, niet leggen op de gevoelige plek.

Content Warning:
zelfmoord, incest

Moral dumbfounding

Een eerste stap was aldus het erkennen van mijn eigen tekortkomingen. Om tot een juist moreel oordeel te komen is het nagenoeg altijd noodzakelijk de gehouden primaire intuïties af te zetten tegen ideeën van anderen. Gevoed met monogame propaganda door twee gelukkig getrouwde ouders klonk mij het idee van een open relatie als onwerkbaar in de oren. Hoe goed de communicatie ook zou zijn, hoe vrij en ruimdenkend deze mensen ook waren, in werkelijkheid gingen ze voorbij aan “het natuurlijke”. Wat dat natuurlijke dan ook moge zijn.

De realiteit bleek weerbarstiger. Het besef dat mijn morele oordeel over polygamie niet zozeer geïnspireerd was in de rede als wel gebaseerd op intuïtie, kwam hard binnen. Het idee van ‘moral reasoning’, onder andere ontwikkeld door Jonathan Haidt, biedt inzicht in het tot stand komen van dergelijke morele oordelen. Zijn stelling is dat deze in significant mindere mate dan we zelf denken voortkomen uit rationele overwegingen, maar voornamelijk gebaseerd zijn op primaire intuïties. De ‘social intuitionist’ twijfelt aan de stelling dat morele redenering de oorzaak en niet het effect is van een moreel oordeel. Met andere woorden, het morele oordeel is er al en wordt vervolgens ingekleed met morele redenering.¹ Het primaire voorbeeld dat werd aangedragen door Haidt en co. was de consensuele seks tussen een broer en een zus; Julie en Mark. Ondanks de intuïtie dat incest verkeerd is, konden participanten wanneer alle morele bezwaren in het voorbeeld weggenomen werden, niet meer uitleggen waarom het moreel verkeerd was. De intuïtie bleef echter aanwezig. In het geval van dergelijke taboes en de morele oordelen eromheen wordt door Haidt gesproken van ‘moral dumbfounding’. Nu wil ik op geen enkele manier polyamorie vergelijken met incest. Het voorbeeld dient om te laten zien hoe persoonlijke oordelen na kritisch onderzoek kunnen opgaan in het luchtledige.

Taalkundige kwestie

Op een avond vernam ik tijdens een borrel meer en meer verhalen van verwelkte of bloeiende open relaties. Serieuze daters die ook een aantal sekspartners *on the side* hadden; ik dacht altijd dat dat gewoon scharrelen heette. Misschien stond dat mij nog het meest tegen aan het begin van deze zoektocht. Het leek alsof de verwarring en frustratie er vooral in zat dat er nieuwe termen worden gebezigt voor oude

gebruiken. Met verschillende mensen tegelijk daten is al lang aardig geaccepteerd, en juist het labelen was iets dat in mijn ogen beknelend werkte in plaats van bevrijdend. Nu lijkt de klepel de andere kant op gezwiet en wordt koste wat kost een zo specifiek mogelijke term bij elke soort verhouding gezocht. Polyamorie was voor mensen die ongelukkig zijn in hun relatie en die vreemdgaan met een trendy term hebben verheven tot de oplossing van al hun problemen.

Opnieuw bekroop mij toch ook de gedachte dat het probleem bij mijzelf lag. Stond ik onsympathiek tegenover deze relatievormen omdat ik zelf meer een Werther ben dan een Chinaski, en liever Goethe lees dan Bukowski? Noem het gerust ouderwets. De seksuele revolutie, de opkomst van het feminisme en daarmee de afbreuk van het standaard gezinsmodel hebben juist ook bevrijdend gewerkt. Niet langer wordt iedereen gedwongen hun leven op eenzelfde manier in te richten. Het idee van het gezin als hoeksteen van de samenleving is over de datum. De hoekstenen zijn vervangen door pilaren, en de hoeveelheid daarvan kan iedereen zelf bepalen.

Werk aan de winkel

In het studentenblad van de UvA (*Folia*) las ik een artikel waarin door een non-monogaam persoon gesteld werd dat je niet op alle vlakken kan matchen met een partner. De ene begrijpt je geestelijk, bij de ander kan je je lichamelijk ei kwijt, dat idee. Ook had dit volgens haar de welkome bijkomstigheid dat je geen interesse meer hoefde te vezen in hobby’s van de partner.²

Nog steeds ben ik de mening toegedaan dat een relatie hard werken is. Dat iemand niet voldoet aan het perfecte plaatje is dus niet reden een extra exemplaar toe te voegen aan de collectie. Het is reden om een gedeelde passie te zoeken, of genoegen te nemen met je partners tekortkomingen, of simpelweg de relatie te verbreken. Toen ik dit voor het eerst als tegenwerping gebruikte in mijn gesprek met Belize kreeg ik een snerend ‘maar een open relatie is óók heel hard werken!’ naar mijn hoofd geslingerd. Waarschijnlijk was het terecht. Toch klonk dit voor mij als iemand die als hobby kuilen graaft en vervolgens klaagt over de blaren op de handen van het vele schepwerk. Het is inderdaad zwaar, maar die omstandigheid is niet noodzakelijk en heb je toch vooral aan jezelf te danken.

Op zoek naar een essentie

In een poging tot de kern van ‘de relatie’ te komen zocht ik in het werk van de vader van de filosofie. Plato’s *Symposium* kon hopelijk wat licht laten schijnen over dit thema des levens. Het idee van liefde als de zoektocht naar een wederhelft keert ook terug in het *Symposium*. Aristophanes stelt dat de mens ooit als één wezen leefde, maar door Zeus gespleten is.³ De gedachte dat we in de zoektocht naar een partner een verloren deel van onszelf proberen te herenigen, is nog steeds een idee waar veel mensen waarde aan hechten. De partner vult ons als het ware aan in de kwaliteiten die we tekortkomen. Zo vormt de relatie één geheel. In het huidige landschap worden datingapps door sommigen beschouwd als een marktplaats waar relatieconsumenten op zoek zijn naar een match die zo goed mogelijk bij ze past. Big-data-enthousiastelingen stellen daarom ook dat dergelijke platforms haast beter zijn in het vinden van een match dan wijzelf, omdat ze op basis van onze gegevens een perfect passend persoon kunnen vinden.

“Het besef, dat mijn morele oordeel over polygamie niet zozeer gegrond was in de rede als wel gebaseerd op intuïtie, kwam hard binnen”

Deze kwalificatie schiet echter tekort. Wanneer we op zoek zijn naar de liefde zoeken we niet enkel naar een vervulling van onze verlangens, maar willen we met iemand anders een nieuwe werkelijkheid creëren. Yuval Noah Harari kenschetst dit onderscheid door te stellen dat we niet ‘partnerconsumenten’ zijn maar ‘relatieproducenten’.⁴

De ennerige generatie

Het lijkt een symptoom van deze tijd dat we geen genoegen meer kunnen nemen met tekorten. Omdat we het zo normaal zijn gaan vinden dat we alles kunnen hebben, moeten we ook daadwerkelijk alles hebben. Alle mogelijkheden moeten benut worden.

De tijd efficiënt gevuld. Gevoed door een consumristische drang naar ervaringen. Nadat ik een avond op het terras met iemand van gedachten had gewisseld over haar open relatie moest ik aan een gedicht van Jan Boerstoel denken genaamd *Het Ennerige Jongetje*, dat gaat over een kind dat altijd alles wil:

“En een ijsje *en* een lollie *en* een grote zak met friet
en natuurlijk mayonaise, anders lustte hij het niet,
en nog drop *en* pepermuntjes *en* een zuurstok als een staf...
Maar ‘ennerige’ jongetjes, daar loopt het slecht mee af.”⁵

Én een partner voor de fysieke behoeftes, én een partner voor de emotionele gesprekken, én een partner voor de feestgelegenheden. Die drang naar verschillende partners duidt voor mij op een onverzadigbare hunger naar alle soorten smaken. Maar u en ik weten allebei dat een *all-you-can-eat*-buffet, zeker voor de onvolwassen eter, wel aantrekkelijk klinkt maar niet erg lekker op de maag ligt. Principieler zou je kunnen stellen dat de drang naar de voldoening van al die sociale en seksuele behoeften, af doet aan de waardering van de individuele personen en ervaringen. Zo zocht ik mijn heil in een argument omtrent de waardering van de monogame partner. Door geen genoegen meer te nemen met één persoon, worden we gedwongen onze aandacht te verdelen. En daarmee doen we de partner tekort.

Maar hier ligt de veronderstelling aan ten grondslag dat de verdeling van die romantische aandacht verkeerd zou zijn, en dat is natuurlijk maar de vraag. Juist door de aandacht te verdelen kan iemand wellicht gerichter liefhebben. Meer intens de verhouding ervaren, al neemt het een minder groot deel van het leven in. Zo werd ook dit bezwaar opzij geschoven en opnieuw bleef ik achter met een schrale intuïtie waar steeds minder van overbleef. Een idee geërodeerd door de natuurkracht van tegengestelde gedachten.

En? Of?

Uiteindelijk ging het ‘ennerige’ jongetje zijn ouders ook vervelen en werd hem, misschien wat pedagogische onverantwoord, zijn ‘ennerigheid’ afgeweerd.

Zo zei hij in plaats van ‘en’ voortaan alleen nog maar ‘of’.

‘Of een ijsje *of* een lollie *of* een heel klein zakje friet,
of een voetbal *of* een spoortrein *of* gewoon een keertje niet...’

“Stond ik onsympathiek tegenover polyamorie, omdat ik zelf meer een Werther ben dan een Chinaski en liever Goethe lees dan Bukowski? Noem het gerust ouderwets.”

Maar hier loopt mijn vergelijking met Jan Boerstoel’s versje toch mank. Ik zal namelijk nooit claimen dat alle polyamoreuzen hun verlangens moeten omvormen, en monogaam moeten worden. De karakterisering van polygame relaties als ‘ennerige’ kinderen is dan ook wat kort door de bocht. Wellicht ben ik juist de typische ouder die zijn kinderen niets gunt, en ze daarmee allerlei jeugdig plezier ontzegt.

Ligt de verwarring in de taal? Is polyamorie een symptoom van de moderniteit? Is het de volgende stap in de seksuele bevrijding? Het morele oordeel dat het startpunt vormde van dit artikel heeft in ieder geval het loodje gelegd. De zoektocht naar een

rechtvaardiging van dit oordeel was wellicht überhaupt gedoemd te falen. Deze zoektocht heeft dan ook als primair product een herwaardering teweeg gebracht van het basale inzicht dat over smaak niet te twisten valt; niet over gerechten in een all-you-can-eat-buffet, en zeker niet over liefde. Hoe sterk de ingebakken of ingefluisterde intuïtie ook moge zijn, wanneer deze uitgekleed wordt, blijkt de naakte waarheid altijd gecompliceerder.

Pleitte Agathon nog voor een wederhelft in enkelvoud, vinden mensen heden ten dage hun aanvulling in een veelvoud. Mijn bezwaren waren hoogstwaarschijnlijk een product van persoonlijke projectie, en niet dat van een gegrondde maatschappelijke analyse. En zo vond ik mijzelf *morally dumbfounded*, als een kapotte radar in de lopende band van een relatieproductie. Polyamorie bleek niet een symptoom van de ‘ennerige’ generatie, maar van een vrijgevochten samenleving die niet meer gelimiteerd wordt door de muren van de monogamie. Chinaski en Werther bleken beiden slechte rolmodellen voor een student op zoek naar liefde. Belize en ik zien elkaar inmiddels niet meer, ik had te veel inspiratie gehaald uit Jack Kerouac’s *On The Road*, en ben met de noorderzon vertrokken zonder afscheid te nemen.

De namen in dit artikel zijn uit privacyoverwegingen ganonimiseerd.

Joshua Vissers is student filosofie en recht aan de Universiteit Utrecht.

Noten

1 Haidt, J. (2001). *The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment*. *Psychological Review*, 108(4), 814–834. doi:10.1037/0033-295x.108.4.814, p. 815

2 <https://www.folia.nl/actueel/148500/polyamoureuze-studenten-over-hun-liefdesleven-ik-denk-dat-iedereen-een-open-relatie-type-is>

3 Salman, “Anthropogony and Theogony in Plato’s “Symposium”, p. 223-224

4 <https://www.groene.nl/artikel/harari-inside-out>

5 Jan Boerstoel “het Ennerige Jongetje” Bzzletin. Jaargang 18. BZZTöh, Den Haag 1988-1999. P. 60

De vrijheid van het erotische

Filosofie en seks zijn geen vanzelfsprekende bedpartners. **Ype de Boer** laat zien hoe een filosofische benadering van seks en het erotische eruit zou kunnen zien. Zelf poogt hij een ruimte te creëren in het denken voor een andere seksuele vrijheid dan wat traditioneel daarmee in verband wordt gebracht. Aan de hand van Giorgio Agamben's concepten van profanatie en het sacrale geeft hij de aanzet tot een cultuurhistorische kritiek op moderne inkadering en beeldvorming rond seks.

Waaruit zou een filosofische benadering van seks kunnen bestaan? En is zo iets werkelijk nodig, nu er al zoveel over geschreven, gesproken en uitgebeeld wordt?

Seks lijkt overal. Moderne films en series bevatten meestal minstens een expliciete scène per uur; pornografie is altijd slechts *a few clicks away*; in de reclame-

beren ons te overtuigen dat we nog steeds niet seksueel vrij zijn en in de politiek staan de aanpak van grensoverschrijdend gedrag en de erkenning van verschillende seksuele identiteiten al jaren relatief hoog op de agenda. En dit alles min of meer uitdrukkelijk tegen een Freudiaanse achtergrond die ervanuit gaat dat beschaving, identiteit en levens-

Content Warning:
pornografie, seksueel
grensoverschrijdend gedrag

het is en wat het zou moeten zijn? En is deze veelheid aan seksuele meningen en praktijken een teken van westerse vrijheid en beschaving of hebben we hier te maken met een ander soort beknelling? In 1976 opperde Michel Foucault al de these dat wat de moderne omgang met seks karakteriseert niet zozeer seksuele vrijheid is, als wel de imperatief om voortdurend over seks te praten. Was lust in eerdere tijden slechts een onderdeel van het bestaan, in de moderniteit gaat men aan de seks "vragen wie we zijn". De categorisering van seksuele identiteiten, verlangens, normaliteiten en aberraties die hiermee gepaard gingen, leiden niet tot seksuele vrijheid, maar tot inkadering en een uitbreiding van het machtsveld tot in het intieme leven van de leden van de samenleving.

Oog in oog met een stortvloed aan meningen, idealen, praktijken en experts over een bepaald fenomeen, bestaat de filosofische neiging er meestal in zogezegd een stap terug te nemen: terug naar 'de zaken zelf'. Dit is niet alleen de lijfspreuk van de fenomenologie, maar kent een lange traditie die teruggaat tot tenminste Plato. De Platonse idee, bijvoorbeeld, wordt in het Grieks aangeduid met het *kath'auto* – het (goede/ schone/ X) zelf – en zal in verschillende gedaantes steeds opnieuw opdoemen in de westerse filosofie. Wat zou het kunnen betekenen om ook met betrekking tot seks zo'n stap terug te zetten, om tot het fenomeen van het erotische door te dringen voorbij of doorheen al het geklets erover? Een fenomenologische strategie zou zijn om te analyseren hoe we het erotische in onze

"Het erotische is een sfeer die het lichaam in een bepaalde betekenis doet verschijnen en daarbij allerlei mogelijkheden van gebruik opent, die in andere stemmingen verborgen zijn of op de achtergrond blijven."

wereld is *sex sells* een bekend en getest principe; het is al jaren een groot thema in de literatuur dat verschillende doelen dient, zoals opwinden, choqueren, taboes doorbreken of emanciperen; allerhande activisten pro-

scheiden' gaan. Dat we allemaal weten waar we het over hebben als we het over seks hebben, of wat het is dat we zien als het ons getoond wordt, of wat we aan het doen zijn als we minnekozen. En er zijn dan ook vele mensen die zich als expert op het gebied van seks weten te presenteren. Maar ook hier waaiieren de verhalen over seks uiteen. De bioloog begint te vertellen over de werking van de geslachtsorganen en de voortplantingsdrang; de seksuoloog belooft je een "gezonde" verhouding tot seks en verlangens, zelfs als deze verlangens niet stroken met de eigentijdse zeden en gewoonten; de guru kan je uitleggen hoe lust verbonden is met levensenergie en je de technieken aanleren deze energie te cultiveren richting verlichting; de verleidingsexpert kan je de strategieën van aantrekkingskracht overbrengen; de priester kan met je in gesprek over of en hoe lust met God of het goddelijke te maken heeft. Inderdaad, er wordt genoeg over seks gesproken. Maar hoe te navigeren in deze warboel aan verhalen over seks, over wat

leefwereld als het ware ontmoeten. Neem, bijvoorbeeld, zoets vanzelfsprekends als de mond. In de fase dat we ons bewust worden van onszelf ontmoeten we de mond voornamelijk in relatie tot ademen, eten en drinken. In verband met de laatste twee zou je kunnen zeggen dat de eerste ‘betekenis’ die de mond voor ons heeft dus met voeding te maken heeft en met het stillen van honger en dorst. Gelieerd aan deze betekenis is een bepaald gebruik: kauwen, slikken enzovoort. Op een gegeven moment leren we ook praten. Dan ervaren we de mond als iets dat ons in staat stelt tot communicatie en uitdrukken. Ook hierbij hoort een eigen gebruik van articulatie, intonatie en dergelijke. Bij zangles ervaren we weer een andere betekenis en gebruik van de mond, bij de tandarts weer een andere en ga zo maar door. We kunnen de mond echter ook erotisch ontmoeten. In staat van opwinding toont de mond zich opeens

“We kunnen de mond ook erotisch ontmoeten. In staat van opwinding toont de mond zich opeens als iets wat genot kan verschaffen en wat uitnodigt tot heel andersoortige gebruiken.”

een oorspronkelijke wereld bezielt, die aan uitwendige prikkels een seksuele waarde of betekenis verleent en die ieder subject schetst wat hij met zijn objectieve lichaam kan doen ... het zichtbare li-

chaam wordt door een strikt individueel seksueel schema gedragen dat de erogene zones accentueert ... en de gebaren van het mannelijke lichaam, zelf opgenomen in dit affectieve geheel, oproept.¹

Wat hierboven staat geldt natuurlijk ook voor vrouwelijke en non-binaire lichamen. Zo opgevat is lust iets dat de wereld op een bepaalde manier doet verschijnen, deze wereld op een be-

paalde manier naar voren tovert, zintuiglijke prikkels kleurt en uitnodigt tot handelingen die in niet-ongewonden toestand niet in je opkomen. Vastgepakt worden in de disco heeft een heel andere betekenis en nodigt uit tot heel ander gedrag dan vastgepakt worden om je te behoeden voor een auto die langsraast of om je te troosten als je ergens verdriet om hebt. Het mooie aan de benadering van Merleau-Ponty is dat, als je zijn analyse doorvoert, het

niet alleen het lichaam is dat zich op die manier laat ontdekken in de opwinding, maar eigenlijk de gehele wereld betreft. Zoals iedere fetisjist weet, tonen ook plekken, geluiden en dingen zich via de opwinding in hun erotische gedaanten en mogelijkheden. De slaapkamer is een andere locatie als je moe, ziek of opgewonden bent; kaarslicht is soms praktisch, soms romantisch, enzovoort.

Met zo’n fenomenologische benadering kan men dus een eerste stap terugzetten. Maar tegelijkertijd zijn we hiermee niet opeens in een pure relatie tot het fenomeen gekomen, volledig los van al het geklets en de beeldvorming over seks. Want de manier waarop de wereld zich seksueel toont vanuit de opwinding evenals de gedragingen waartoe het uitnodigt, wordt even goed bepaald door ons verstaan van die werkelijkheid in bredere zin en deze bredere zin is grotendeels historisch en cultureel bepaald. Een dergelijke fenomenologische benadering zou dus gepaard moeten gaan met een cultuurhistorische kritiek op moderne inkadering en beeldvorming rond seks, een kritiek die de contingentie of anders-mogelijkheid van deze inkadering laat zien. Het gaat hier niet om een poging ons volledig te ontdoen van modern-westerse beelden, concepten en praktijken. En het gaat me al helemaal niet om het inruilen van een zogenaamd westers kader voor een ander kader, bijvoorbeeld een tantrisch of zogenaamd meer natuurlijk kader. Wat nodig is, voor iemand die zoals ik gek werd van al dat gepraat, gepreek en exploitatie van en over seks, is wat ik in mijn boek *Het erotisch experiment*

met een term van de filosoof Giorgio Agamben een *profanatie* van het erotische noem.

‘Sacraal’ zijn volgens Agamben objecten, fenomenen, gebeurtenissen of personen die zijn vastgelegd in een betekenisplan met bij behorend gebruik. Wijwater bijvoorbeeld, is water dat via een ritueel van een betekenis is voorzien die gepaard gaat met bepaalde gebruiksrestricties. Maar ook het “bestemmingsplan” van een bepaald gebouw of gebied bindt deze locatie aan een bepaalde betekenis en schrijft gedragsregels voor. Profanatie daarentegen, betreft die activiteiten die een fenomeen “teruggeven aan het gebruik ... van de mensen”.² Door middel van profanatie wordt aangegetoond dat het enige wat zo’n fenomeen binnen het desbetreffende kader en gebruiksprotocol houdt, de praktijken zijn die deze inkadering herhalen. Op zichzelf genomen is er niets aan water dat

het de betekenis wijwater veroorzaakt of legitimeert, net als dat een plek grond of een gebouw niet zelf zijn bestemmingsplan voorschrijft. Of denk bijvoorbeeld aan landsgrenzen. Er is niets in de wereld zelf dat maakt dat het ene deel tot Duitsland en het andere tot Nederland behoort en maakt dat je je in het ene land aan Nederlandse wetten en gedragsregels behoort te houden en in het andere aan Duitse. Net zoals er verschillende sacraliserings-praktijken bestaan (religieuze, juridische, politieke, ideologische), bestaan er ook verschillende strategieën van profanatie. Agamben heeft het over poëzie als een vorm van taalgebruik die keer op keer de betekenis van taal als communicatie opschrift en speelt met het standaard taalgebruik. Parodieën hebben het vermogen iets wat als serieus en waardig wordt gepresenteerd, bijvoorbeeld het koningshuis, in zijn belachelijkheid

te laten zien, waardoor opeens de etiquette die aan de omgang met het koningspaar verbonden is, in haar willekeurigheid verschijnt. Een sprekend voorbeeld is ook het spelende kind dat, onachtzaam met betrekking tot de regels van het volwassen leven, het zwaard net zo goed kan gebruiken als drumstok, de auto als verstopplaats, het juridisch contract als papier voor een vliegtuigje. In deze ongebruikelijke gebruiken toont het fenomeen zich in gedaanten en mogelijkheden die eerder buitengesloten of verborgen bleven.

Tegen deze achtergrond kunnen we de moderne beeldvorming, industrieën, meningen en expertise-verhalen met betrekking tot seks opvatten als sacrale mechanismes die het fenomeen in een bepaalde betekenis vangen die gepaard gaat met eigen gebruiksvoorschriften. Een profanatie van deze beelden houdt een

deactivatie in van alles wat zich presenteert als de waarheid over seks, als je ware seksuele identiteit en als “de zeven tips tot een succesvol seksleven”. Niet om een

“Zoals iedere fetisjist weet, tonen ook plekken, geluiden en dingen zich via de opwinding in hun erotische gedaanten en mogelijkheden.”

punt te bereiken compleet bevrijd van iedere mening of beïnvloeding, maar een tje waarin een bepaalde speelruimte om het fenomeen verschijnt. Een speelruimte die het fenomeen de mogelijkheid biedt zich (een beetje of heel) anders aan je te tonen dan het eerder deed of dan dat al het gepraat erover je doet verwachten en verlangen. Seksuele vrijheid bestaat vanuit zo'n perspectief niet zozeer in *mijn* vrijheid ten opzichte van seks, die dan *mijn* verlangens zou moeten realiseren, noch in

een politieke vrijheid waarin mijn seksuele identiteit erkend wordt, maar zogezegd in een vrijheid van het erotische fenomeen zelf: de vrijheid zich anders te laten ervaren dan op de voorgeschreven en gecodeerde manieren. Dit is een bescheiden type vrijheid, waarin ik me niet heer en meester van de lust waan, maar als onderdeel van een erotische sfeer die me nu eens dit, dan weer dat laat zien, verlangen, begrijpen. Dat wil zeggen, het is ook de vrijheid om *niet* veel en *niet* vaak erotisch aangedaan te worden. De vrijheid er *niet* je identiteit in terug te vinden. De vrijheid tot experiment, zeker, maar ook de vrijheid om in het erotische niet alleen de pornografische lust of het taboe-overschrijdende te ontdekken, maar ook intimiteit of zelfs individu-overstijgende ervaringen. Een filosofische strategie van profanatie zou dan bijvoorbeeld, zoals ik zelf heb geprobeerd, bestaan in een kritiek op de koppeling seks en identiteit en een confrontatie van moderne beeldvorming en gebruiken met de beeldvorming en gebruiken uit andere tijden en culturen, maar zoals al gezegd: er bestaan vele methoden van profanatie.

Noten

1 Maurice Merleau-Ponty (2017) *Fenomenologie van de waarneming*. Amsterdam: Boom, 23

2 Giorgio Agamben (2015) *Profanaties*. Amsterdam: Boom, 71

Content Warning:
zelfpijniging

Ype de Boer laat zien hoe een filosofische benadering van seks en het erotische eruit zou kunnen zien. Zelf poogt hij een ruimte te creëren in het denken voor een andere seksuele vrijheid dan wat traditioneel daarmee in verband wordt gebracht. Aan de hand van Giorgio Agamben's concepten van profanatie en het sacrale geeft hij de aanzet tot een cultuurhistorische kritiek op moderne inkadering en beeldvorming rond seks.

Helse dialoog

Illustratie door Mette van Liempd

Twee filosofiestudenten ontmoeten elkaar voor de poort van de hel. Gezien eeuwig branden en ander eindeloos lijden hun te wachten staan, besluiten ze nog één filosofische discussie te hebben, die ze hopelijk kan reden. Beiden hebben ze een zondig en heidens leven geleid en zijn daarom tot hun huidige positie veroordeeld.

Epsilon: Kijk, deze zag ik dus echt niet aankomen.

Theta: Dit is een droom, dit kan niet echt zijn. Maak me wakker!

Epsilon: Ja, als dit is een droom is, dan zit ik er toch evengoed in? Kan ik je ook niet wakker maken.

Theta: Verdomme, dat is niet iets dat iemand in een droom zou zeggen... Ben ik aan het trippen?

Epsilon: Ik vrees dat het echt is. We bevinden ons voor de poort van de hel. Kijk, daar hangt het bordje.

Theta: O nee! God, alstublieft vergeef mij, ik beken mijn zonden!

Epsilon: Ik denk dat het daar te laat voor is... Klere, dit gebeurt echt. Kunnen we niet gewoon hier blijven zitten? Niet naar binnen gaan?

Theta: Er is hier niemand en als mensen de keuze hadden niet naar binnen te gaan, zouden hier sowieso mensen zijn. We staan letterlijk op het punt om het ergst mogelijke lijden voor eeuwig te ervaren.

Epsilon: Klote. Maar wij zijn professionele mentale acrobaten. Hier moeten we wat op kunnen verzinnen.

Theta: Hmm, ik ben vrij hopeloos, maar wat is je idee?

Epsilon: Nou, een masochist zou, denk ik, niet zo veel moeite hebben met de hel?

Theta: Maar wij zijn geen masochisten toch?

Epsilon: Kunnen we onszelf niet tot masochisten omtoveren? Dat we het ervaren van pijn straks niet als vervelend, maar juist als fijn interpreteren.

“Wat je eerst onmiddellijk als slecht beoordeelde, wordt dan simpelweg een sensatie. Het waardeoordeel is geen onderdeel van die sensatie.”

Theta: Okay, masochisten doen best wel extreme dingen, maar sommige soorten pijn zijn toch zelfs voor de meest extreme masochisten te erg? Denk je echt dat de slechtst mogelijke ervaring - het is wel de hel die op ons te wachten staat - ook herinterpreteerbaar is als iets goeds?

Epsilon: Nou, weet je nog dat we die meditatiecursus hebben gedaan?

Theta: Ja...?

Epsilon: Ken je die foto van die boeddhistische monnik die zichzelf uit protest in brand had gestoken?

Theta: Dus jij bent van plan gewoon te gaan mediteren in de hel?

Epsilon: Als die monnik rustig kan blijven zitten terwijl hij in de fik staat, dan moeten wij dat toch ook kunnen in de hel.

Theta: Ja, maar dat die monnik dat kan impliceert niet dat wij het ook kunnen. Misschien heeft die monnik gewoon aanleg voor het makkelijk kunnen doorstaan van verbranding. Op eenzelfde manier kan niet iedereen masochist worden. Dat is niet alleen maar *nurture*, maar ook *nature*, toch?

Epsilon: Nou, tijdens het mediteren neem je afstand van de ervaring zoals je hem direct beleeft. Dat geeft je de kans om je anders op te stellen. Wat je eerst onmiddellijk als slecht beoordeelde, wordt dan simpelweg een sensatie. Het waardeoordeel is geen onderdeel van die sensatie. Dan heb je je ervaring opnieuw geïnterpreteerd.

Theta: Maar kan je wel afstand nemen van je ervaring? Dat waardeoordeel is toch deel van een ervaring, als je dat elimineert heb je gewoon een andere ervaring.

Epsilon: In de hel maakt het mij niet uit of ik nou mijn pijnervaring van slecht naar neutraal herinterpreteer, of dat ik al brandende in staat ben om niet de pijnervaring, maar een andere, neutrale ervaring, te hebben. Ik vind beide alternatieven prima. Als ons meningsverschil daaruit bestaat, dan zijn we denk ik klaar om door die poort te gaan.

Theta: Hoe bedoel je?

Epsilon: Je zegt dat het waardeoordeel een essentieel onderdeel van de ervaring is en dat het elimineren van het waardeoordeel geen opnieuw geïnterpreteerde, maar een volledig nieuwe ervaring oplevert. Het verschil tussen die twee lijkt me arbitrair voor de monnik. Als hij in staat is om de ervaringen, die hij heeft terwijl hij levend verbrandt, van het waardeoordeel ‘slecht’ te ontdoen, zodat hij ze als neutraal interpreteert, is hij aan het lijden ontsnapt. Als hij in staat is om een volledig nieuwe, neutrale ervaring te hebben, is hij evengoed aan het lijden ontsnapt.

Theta: Maar hoe is die monnik dan in staat om een hele nieuwe ervaring de wereld in te mediteren? Ik snap hoe meditatie zou werken als ervaring en interpretatie zo los van elkaar staan als jij zegt; ik denk juist dat ze heel nauw verbonden zijn. Wat jij

herinterpretatie noemt, zou ik het vervangen van de ene ervaring door de andere noemen. Het eerste zou blijkbaar via meditatie mogelijk zijn, maar ik zie niet in hoe het tweede dat is. Als het waardeoordeel een essentieel onderdeel van de ervaring is, hebben

“Als die monnik gewoon rustig kan zitten terwijl die in de fik staat, dan moeten wij dat toch ook kunnen?”

we dus nog steeds een probleem.

Epsilon: Ik denk dat dit probleem opgelost kan worden door

onderscheid te maken tussen het waardeoordeel, de ervaring en de situatie. Ik ging er in het voorgaande vanuit dat dit drie losstaande dingen zijn. Jij zegt dat het waardeoordeel en de ervaring onlosmakelijk verbonden zijn. Ik wil nu mijn eerdere uitleg van meditatie aanscherpen: het is niet de ervaring, maar de situatie, waartegenover je je houding verandert. Zoals je ziet bij die brandende monnik of bij de masochist met naalden in haar benen, kan dezelfde situatie op meerdere manieren ervaren worden. De omstandigheden zelf dwingen je niet tot een bepaalde ervaring of een bepaald oordeel; daar zit de ruimte voor verandering middels meditatie.

De poort van de hel knalt open, een gierende wind begint de twee naar binnen te zuigen.

Theta: Ik hoop dat je gelijk hebt!

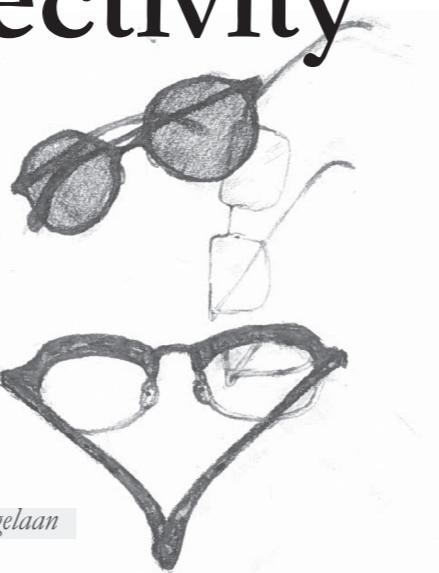

Mette van Liempd en David Zuilhof zijn studenten filosofie aan de Universiteit Utrecht.

Emotion and Objectivity

In this paper, **Saga Norrby** investigates the relationship between emotions and objectivity. Using ideas from Nussbaum and Longino, she concludes that, rather than being diametrically opposed, emotions can both contribute to and safeguard objectivity. This paper was originally submitted for the course The History and Philosophy of Objectivity.

Illustratie door Sam Langelaan

Following the release of a documentary critical of the Swedish forest industry, my mother – who works in that industry – attended a meeting at her workplace. The meeting was arranged to discuss how they would respond to media. At the start of the meeting, the moderator said: “I know many of us are upset after watching this film, but let’s stay as objective as possible.” This remark stayed with my mother, and she asked me afterwards: *Are emotions and objectivity really mutually exclusive*, as the moderator had suggested? She was inclined to think otherwise, and so am I. This essay is an elaboration on why.

In their book *Objectivity*, Lorraine Daston and Peter Galison (2008) tell of historical debates, in which emotions have run high about what objectivity is and how it should be practiced. Many a scientist has, in the name of objectivity, felt the urge to deride the methods or intentions of some of their colleagues in rather harsh terms. An example of this is the intellectual battle between Santi-

ago Ramón y Cajal and Camillo Golgi, featured in Daston and Galison’s (2008) chapter on ‘mechanical objectivity’ (115). Clearly, history has seen many who have felt strongly about objectivity. But though it is obvious that objectivity is a notion that stirs emotions, the *relation* between objectivity and the emotions it stirs – particularly in its proponents – is a bit of a riddle.

If objectivity is a set of values or epistemic virtues to be practiced, many will count *emotional detachment* and *impartiality* among them (e.g., Hugh Lacey (2016, 219)). At the same time, it is clear that many proponents of objectivity not only have emotions, but emotions *about* objectivity. How should we understand these? Does it make sense to speak of an emotional attachment to emotional detachment? When scientists have heated discussions in the name of objectivity, are their emotions then a *manifestation* of their objectivity – or are they a break from it, yet for the sake of it?

This suggestion, however, could do with some fleshing out. Particularly suitable aids in doing so, are the works of Martha Nussbaum, on emotions as cognitive value judgments, and of Helen Longino, on the context-limited validity of values.

In her magnum opus, *Upheavals of Thought: The Intelligence*

of Emotions, Martha Nussbaum (2001) argues against the prevailing understanding of emotions as irrational or thoughtless energies. In its place, she proposes a “cognitive-evaluative” view. She contends that “emotions always involve thought of an object combined with thought of the object’s salience or importance” (*Ibid*, 23). And by ‘cognitive’ she means “nothing more than ‘concerned with receiving and processing information’” (*Ibid*, 23). Our emotions, in other words, are at once judgments and evaluations of *what we take to be the case in the world*.

According to Nussbaum, the value we perceive with our emotions is of a particular sort: “it appears to make reference to the person’s own flourishing. The object of the emotion is seen as *important* for some role it plays in the person’s own life” (*Ibid*, 30-31). This appears to be in line with traditional views of emotions as squarely belonging on the subjective side of the objective-subjective divide; they are partial. But more needs to be said.

To Nussbaum, all emotions are value judgments. But not all value judgments are emotions: “For example, I might think that intellectual activity is a human good; for myself, however, I specify this good by doing philosophy; *my attitude toward mathematics will be that it is very valuable, but I have no emotions about it one way or another, given that it isn’t an important part of my life.*” (*Ibid*, 30, footnote 21, emphasis mine). At first glance it may seem as though emotionless value judgments, such as Nussbaum’s of mathematics, are the only ones that are appropriate

to make within the bounds of objectivity. Yet, the above quote suggests that emotionless value judgments are made on a very general and shallow level; Nussbaum has no emotions about mathematics *because it is not an important part of her life*. And this pre-

“To Nussbaum, all emotions are value judgments, but not all value judgments are emotions”

sumably means she also has quite limited *knowledge* of mathematics.

Maybe there are some people who know much about things that matter little to them. But in the paradigmatic case, a person succeeds in forming correct beliefs largely because they have emotions that “embody a high degree of focused attention to the world” (Nussbaum 108), i.e., because they already deem the objects in question important parts of their life.

My point is that especially the experts within a field are likely to have emotional value judgments pertaining to it, because there is perhaps no one to whom their field matters more. And yet it is the experts from whom we tend to demand objectivity. Should we understand the emotions experts have regarding their own field as subjective experiences which ought to be left to one side when they carry out their work, or is it possible that at least some of their emotions carry epistemic weight?

We find some reason to believe the latter in what Nussbaum writes about truth, in relation to emotion. Emotions are “localized” (*Ibid*, 31), in the sense of pertaining only to the aspects of reality which feature in a person’s conception of what matters. But this does not mean that emotions are arbitrary, or entirely subjective. On the contrary, with our emotions we “insist on the real importance of [the] object [our emotions are about]” (*Ibid*, 33), and, at the same time, make “truth claims about [our] own evaluations” (*Ibid*, 47).

What does this mean? Let’s take as our example the emotions felt by the participants in the meeting my mother attended. Suppose they were upset because they felt the documentary had breached some values of best practice, and that they saw these values as important both in their own right and to their personal and professional ends. Then their emotions contained the judgment that some breach had occurred, and also the truth claim that *it is right* to be upset about that. This reasoning holds equally well for Daston and Galison’s (2008) assertion which I quoted earlier, namely that “[t]he surest sign that the values of objectivity deserve to be called such is that violations ignite indignation among those who profess them” (53). This indignation is at once a judgment about what is the case in the world, namely that a violation has occurred, and a truth claim about itself; a claim that *it is right* to be indignant about the violation.

We now have something of an answer to my mother’s question: emotions and objectivity are *not*

Saga Norrby is a Philosophy research Master student at Utrecht University.

as such mutually exclusive, at the very least because emotion might be what upholds and safeguards the values of objectivity, by flaring up in the face of breaches of these values. But I also asked whether emotions about objectivity are ever *manifestations* of objectivity, and this question remains unanswered.

Now, it seems we cannot understand emotion as Nussbaum does, claim that emotions are a manifestation of objectivity, and hold on to impartiality as a core value of objectivity. For, despite that on her view emotions always refer to the real importance of their object, she contends that they remain partial: "...the evaluations associated with emotions are evaluations from *my* perspective ... they contain an ineliminable reference to the self" (Nussbaum 2001, 52).

However, if we were to claim that impartiality is a non-essential part of objectivity, then perhaps emotion could still be a manifestation of objectivity. And this is not unthinkable. Helen Longino (1996), for one, questions the existence of any value that is de-

tachable from context and can function as "a universally applicable criterion of epistemic worth" (42). Objectivity to her is not a fixed set of values, but rather what is achieved through inter-subjective interaction (Ibid, 40).

What Longino wishes to do, is undo the dichotomy between cognitive and non-cognitive values. By "cognitive" she means "epistemic", that is, *conducing to the truth*" (Ibid, 41), and she

"Does it make sense to speak of an emotional attachment to emotional detachment?"

means to cast doubt on the very idea of there being any values of this kind (Ibid, 42) – free from socio-political import. According to Longino, all values, even the traditional epistemic values of science – such as impartiality, neutrality and autonomy – are

context-limited in their validity and socio-politically charged (54). On this understanding, no values are universally cognitive.

As mentioned, Nussbaum (2001) defines "cognitive" differently, namely as "concerned with receiving and processing information" (23). But are Nussbaum's emotions still cognitive if we understand the term as Longino does, i.e., as *conducing to truth*? We have already discussed this matter indirectly. According to Nussbaum, through our emotions we insist on the real importance of their object; our emotions are attempts at valuing things aright, "in the way that a human being ought to" (32). In this way, our emotions could be said to be after, or *conducing to*, the truth. On the other hand, the judgments our emotions embody are necessarily contextual, always from the perspective of the person whose emotions they are. And this indicates that emotions are not cognitive on Longino's definition, after all.

Furthermore, and perhaps adding credence to Longino's endeavor, it makes little sense to distinguish between cognitive and non-cognitive values, as Longino defines these terms, within Nussbaum's framework, since socio-political values and seeing the world aright go hand in hand there. If we force this dichotomy, and have emotions fall within the non-cognitive realm due to their inevitable concern with what matters to *me*, then *the only cognitive judgments would be made by those who do not care about what it is they speak of* – and how much do they likely know of the matter, whatever it is?

If we put Longino's and Nussbaum's accounts together, knowledge appears as unavoidably contextual as emotion, and even partly constituted by the latter. Impartiality no longer holds an immovable seat on the wagon of objectivity – yet we should still hesitate to call an emotion of any one person a manifestation of objectivity. Because objective is not something one can be on one's own. Instead, we are invited to consider emotions as significant contributors to the inter-subjective interactions among experts with different perspectives, which Longino suggests produce the only kind of objectivity we can and should wish for.

Some might fear that doing so invites disorder into our collective knowledge-seeking. Kent Staley (2016), for one, writes:

Supposing we accept that non-epistemic [non-cognitive] values *may* play a legitimate role in scientific reasoning, we still face the question of when they

ought and *ought not* do so. That scientists should *seek to understand how the world really is in a way that is not influenced by how they wish the world to be* retains its intuitive appeal. (24, latter emphasis mine)

To this I want to say two things. First, in suggesting that all values are, in fact, non-epistemic/non-cognitive, Longino is not saying that anything goes. Though we never have the option of excluding all non-cognitive values from our reasoning, we are still able to hold each other to standards within a given community of knowledge seekers. As she puts it: "It's just that these standards – like the aspirations that ground them – are provisional and subject to modification as a consequence of interactions with other communities as well as with the world a community seeks to know" (Longino 1996, 55).

Second, Nussbaum is telling us that emotions are attempts at exactly what Staley holds in such

high regard: seeing the world aright. True, Nussbaum (2001) acknowledges that emotions are multilayered and often messy (52), but that is not so because they are different from, and need to be tamed by, our reason; they are forms of reason. Allowing emotions onto the stage and inspecting the network of judgments they embody, is not to lose sight of how the world really is. On the contrary, doing so leaves us with "no difficulty seeing the conflict [between emotions, or between emotions and other judgments] as a debate about what is really the case in the world" (Ibid, 86).

Consequently, the next time the scientists working within the Swedish forest industry sit down to discuss how to respond to their critics, a more appropriate opening remark might be: "I know that many of us are upset – let's talk about what that means. What judgments figure in our emotions exactly?"

References

- Daston, Lorraine and Peter Galison. 2008. *Objectivity*. New York: Zone Books.
Lacey, Hugh. 1999. *Is Science Value Free? Values and Scientific Understanding*. London: Routledge.
Longino, Helen. 1996 "Cognitive and Non-cognitive Values in Science: Rethinking the Dichotomy." In *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*, edited by Lynn Hankinson Nelson and Jack Nelson, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 39-58.
Nussbaum, Martha. 2001. *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
Staley, Kent. 2016. *An introduction to the Philosophy of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

The Gods meet at the Water Cooler to lament

I.D. Wissink weaves a poetic web between Greek mythology, queerness and the way we interact with history.

"My brother's boyfriend got a goddamn flower named after him.
 Meanwhile my Wikipedia entry still lists me as a 'maiden goddess',"
 Artemis scoffs, checking her reflection in the black screen of her phone.
 "I'm older than their entire bloodline. What's a girl gotta do
 to get some fucking recognition around here? I mean - you know what it's like."
 Athena just smiles. They know - they carry their dead lovers
 inside them like a second name. They have been binding their chest
 long before Caeneus had his sex change. They know what it's like
 to have some of the most important fragments of their identity ignored
 just because generations upon generations chose it didn't fit their narrative.
 "So what you're trying to say is that virginity is a cisheteronormative concept,"
 Athena says as they stir their drink, scents of honey and raspberry tea
 bringing back memories of nectar and ambrosia,
 "and you're tired of your queerness being erased."
 "Exactly," Artemis replies. "My name doesn't mean 'untouched'."
 She looks up from her phone with torch fire in her eyes. "It means 'unscathed'."
 Athena smiles again. "Just goes to show that we are as much subject
 to the whims of historiography as everyone else, dear."
 There are more queer lovers that have been lost to the eroding sands of time
 than there are stories about birds or the creation of the Earth.
 There are more kinds of love than there are types of spiders.
 Athena keeps them over their heart underneath their breastplate,
 keeps their dead and wrecked and beloved to their chest
 with a pleasure like Aphrodite stepping out of the waves
 for the very first time.

Illustratie door Mette van Liempd

I.D. Wissink has completed their Philosophy bachelor at Utrecht University and is currently a Master student Philosophy of Humanity and Culture at Tilburg University. They have written prose for over ten years and have recently started writing poetry as well.

Hoe filosofie troost kan bieden

In deze polemische tekst analyseert **Stijn Janssen** op troostende wijze hoe filosofie troost kan bieden. Dit is de eerste bijdrage voor de rubriek *Filotroost*.

Overal ter wereld zijn er mensen die zich om uiteenlopende redenen tot filosofische overpeinzingen aangetrokken voelen. Ontelbare filosofen, professionele en amateur, religieus en seculier, gingen ons voor in de uitgestrekte geschiedenis van de filosofie. Ook vandaag zijn deze op eigen risico te betreden meditaties over de werkelijkheid nog relevant en actueel. Ik beweer zelfs dat ze als laatste der heuristische ondernemingen zullen overblijven, zonder universeel bevredigende antwoorden, nadat de groei van de kennis van de realistische wetenschappen een pragmatisch plateau heeft bereikt.

Zoals wij filosofiestudenten maar al te goed weten, schijnt de mens het rationele wezen te zijn. Onze evolutionaire specialisatie is *problem-solving* met behulp van onze uit de kluiten gewassen pragmatische cognitieve vaardigheden. Echter, de belachelijk complexe neurologische knopen die onze hersenen zijn, zijn door de accumulatieve praktische kennis die wij door de geschiedenis hebben vergaard – overgeleverd via onze complexe culturen, talen en latere uitvindingen zoals het schrift, de boekdrukkunst, en meest recentelijk het internet – zo goed geworden in dit probleemplossen, dat we de externe

Content Warning:
psychische ziekte

werkelijkheid efficiënt naar onze hand hebben weten te zetten om ons in onze eerste levenshoeften te voorzien. Ondanks de afwezigheid van overlevingsgerelateerde problemen om op te lossen, bleven de computers die onze hersenen zijn, en daarmee ook het instinct van onze hersenen om rationeel de wereld te proberen te bevatten, voort ratelen. Elk van ons treft zich in zijn eigen intrigerende menselijke geworpenheid binnen deze bizarre kosmos, en als wij niet bezig zijn met onze overleving of andere dagelijkse zaken, komt er een moment dat onze excessieve cognitieve bewapening zich gaat bezighouden met zijn eigen existentie. Begint in eerste instantie met filosoferen uit bijvoorbeeld verveeling, verwondering, strategische analyse of scepticisme, onwetend daarmee de mystieke, ontwortelende, ontroerende, soms deprimerende en soms extatische wereld van de filosofie te hebben betreden. Na enkele reflectie zal het individu hoogstwaarschijnlijk relatief snel tot de conclusie komen dat hun eigen bestaan, dat van de wereld en de mensen om hen heen, en wat daarbinnen allemaal gebeurt en hoe deze heel wat exotischer, verwarrender en fascinerender is dan hen in eerste instantie, voordat ze begonnen te filosoferen, was opgevallen.

Velen die ooit in aanraking zijn gekomen met de filosofie, zullen snel toegeven dat deze voor hen zo'n ontwrichtende werking heeft gehad, dat de filosofie absoluut niet alleen maar *fun and games* is. Ze is veelal de aanleiding tot existentiële crises, waarin een individu vaak op een onplezierige manier een soort mentale *Entzauberung* of *metanoia* doormaakt, die het gevolg is van het instorten van het oude, geruststellende wereldbeeld, om plaats te maken voor een radicaal sceptisch en kritischer beeld van de werkelijkheid. Ook kan overmatig theoretiseren over de aard van de werkelijkheid zoals deze

aan ons verschijnt, leiden tot sociale isolatie en verwaarlozing van het alledaagse leven, als niet volledige dissociatie van de externe werkelijkheid. Men wordt zich intens bewust van de vluchtigheid van het bestaan, waaronder alles valt dat een individu ooit gekend heeft, inclusief het individu en het ego-concept zelf. Enkele van de populairste existentiële vragen die men zichzelf stelt zijn bijvoorbeeld: Wat is de zin van het leven? Waarom leef ik nog alsof dingen ertoedoen, nu ik weet

menschelijk bestaan gewortelde vragen gestort. Toegegeven, er zijn in de geschiedenis best wel wat dappere filosofen, professioneel uitoefenaars van deze masochistische, sisyphiaanse, heuristische praktijk uiteindelijk in de buurt van krankzinnigheid gekomen als resultaat van een levenslange devotie aan zulke vragen. Als dit nog niet genoeg was, bestaat er ook weinig zekerheid over de validiteit van de waarheidsclaims van verschillende filosofen. Elke filosoof is gedoemd te leven met

proberen universeel geldige waarheidsclaims te maken, maar eerder een coherent wereldbeeld proberen samen te stellen vanuit een bepaald perspectief, gefundeerd op een aantal niet-betwijfelde aannames? Is dat achteraf niet eigenlijk wat al die filosofen vóór ons hebben gedaan? Dit is in ieder geval wat ik nu graag wil doen, omwille van het betogen van een troostzaam filosofisch perspectief. Daarvoor doe ik een stap terug, uit deze rusteloze meta-filosofie. Naar mijn bes-

“Ondanks de fundamentele ondoorgrondelijkheid van de werkelijkheid, kunnen we ons vrijelijk onderdompelen in een transcendent fascinatie voor de wonderbaarlijkheid van ons bestaan en de werkelijkheid überhaupt”

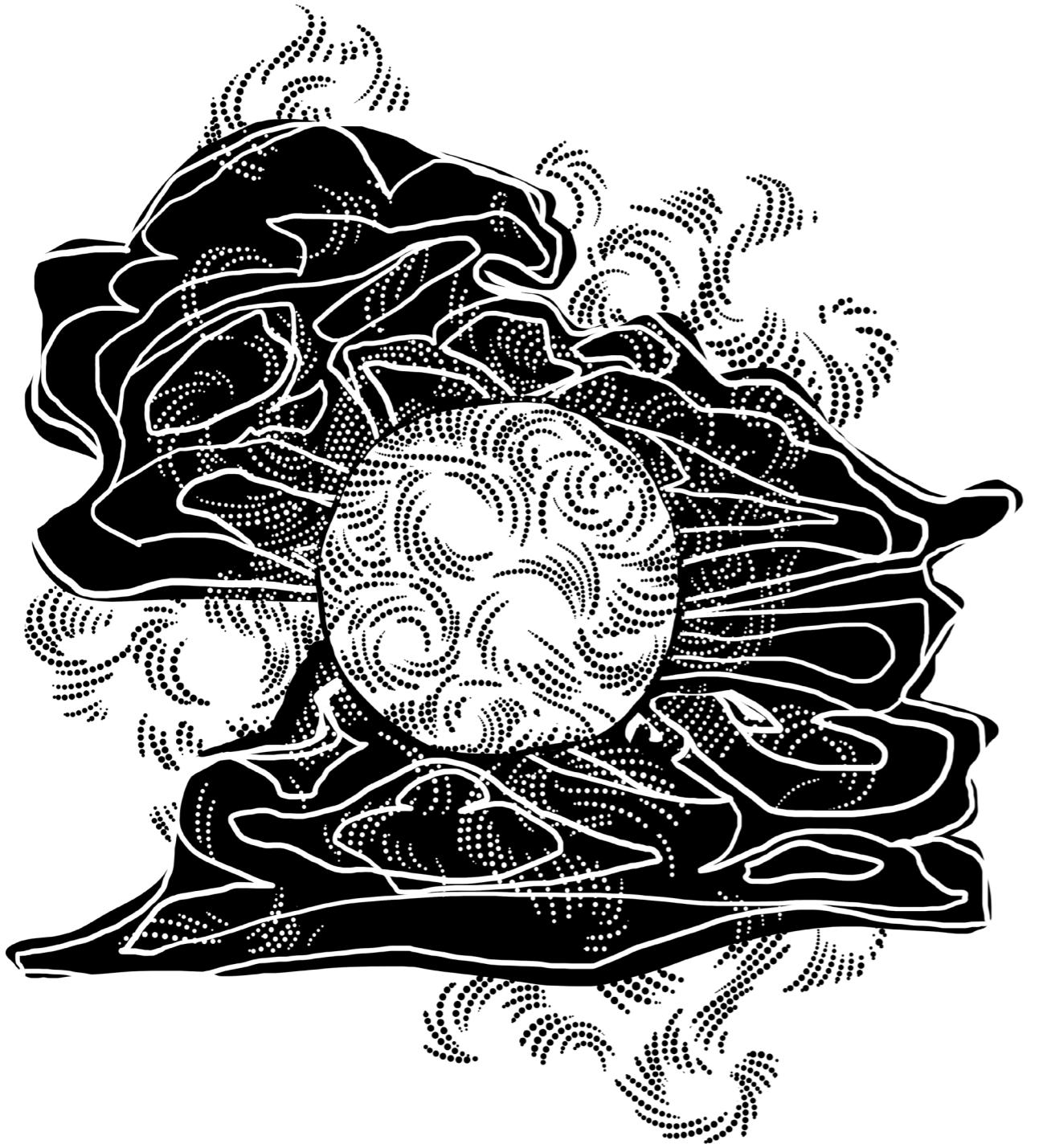
dat alles vergaat en niets permanent is? Hoe kan ik leven met het besef dat er geen hoger doel is? Hoe kan ik het leven nog serieus nemen als de dood gegarandeerd is en er daarna slechts eeuwige duisternis is? Wie of wat ben ik überhaupt? Moeten we op zoek naar een theodicee, of is goed en kwaad - met in het verlengde daarvan, pijn - een menselijk construct? Moeten we stoïcijns afstand doen van al onze affecties? Uit angst voor het onbekende en de dood gaat men krampachtig op zoek naar een dogma dat stabiliteit biedt. Een kleine troost is allicht dat je, als je worstelt met deze vragen, je niet de enige bent, ook al voelt dat misschien wel zo: zo'n beetje elke filosoof heeft zich wel eens op deze diep in het

een Socrates, de horzel die in hun schedelpan rondzoemt, die geen rekening houdt met emotionele gesteldheid en elk moment onrust kan stoken door op elk antwoord te reageren met een wedervraag. De filosoof is nergens veilig: zelfs op het radicaal skepticisme, de zekerheid dat kennis onmogelijk zou zijn, valt een skeptisch weerwoord te bieden. *Et cetera ad nau-seam*. Wat kan je nog geloven? Al helemaal wanneer zelfs het aanhangen van een zuiver fenomenologische filosofie niet immuun is voor kritiek? Is er überhaupt zoets als een archimedisch punt mogelijk? Al deze vragen over de waarheid lijken geen vruchtbare grond voor een troostzaam bevoog over de filosofie.

Wellicht moeten we niet meer

te filosofische vermogen, doch onvermijdelijk gebaseerd op een aantal aan mijn perspectief gebonden aannames of constateringen (geen enkele filosoof staat immers boven zijn eigen perspectief) en daarmee per definitie onvolledig en dus niet immuun voor kritieken of tegenargumenten, zal ik trachten een *poëtisch-filosofisch* beeld te schetsen (*Dionysisch*, niet *Apollonisch* uitgewerkt omdat daar helaas niet genoeg ruimte voor is) van hoe het fenomeen filosofie überhaupt - en in het verlengde daarvan de menselijke conditie en de wereld zoals wij haar aantreffen - als esthetisch *subliem*, toch troost zou kunnen bieden voor menig in-deze-existentiële-rabbit-holes-verzonken filosoof.

Ondanks de grote onzeker-

Illustratie door Mette van Liempd

heid en onenigheid binnen de filosofie beweer ik als perspectivist dat er in elke filosoof, groot en klein, in ieder geval *een beetje* waarheid zit, maar dat het probleem ontstaat wanneer claim wordt gelegd op een universele waarheid die het perspectief van de filosoof overstijgt. Dit is misschien een enigszins negatief paradigma dat uit dit slagveld van ideeën stijgt, maar het berust uiteindelijk op de pluralistische eenheid van de werkelijkheid. Het nodigt uit tot een bescheiden agnosticisme waar gepast en anders tot een kritisch filosofisch zelfbewustzijn. Laat je echter vooral niet afschrikken door je gebrek aan ervaring of enig idee van wat je aan het doen bent: iedereen leeft pas voor het eerst. Niemand weet het Antwoord, durf toe te geven en je er vooral niet voor te schamen dat *jij*, net zoals iedereen, op de lange termijn uiteindelijk je gehele leven imponeert. Laat af en toe de drang om te begrijpen los en omarm wat vaker dat het gewoon *is*. Ondanks de fundamentele ondoorgrondelijkheid van de werkelijkheid, kunnen we ons vrijelijk onderdompelen in een transcendent fascinatie voor de wonderbaarlijkheid van ons bestaan en de werkelijkheid überhaupt. Als je mij vraagt hoe een daaruit voortvloeiende, troostzame filosofische visie op de werkelijkheid eruit zou zien, zou ik het volgende zeggen.

Word je eens actief bewust van het feit dat je een evolutionair overdreven, kale, in kleren gehesen pratende aap bent. Wees er dankbaar voor dat je een lichaam hebt, een Spartaanse samenleving van cellen die jouw bewustzijn als emergente *Geist* tot stand brengt,

alsmede je ruimtelijke bewegelijkheid en alle evolutionaire gereedschappen waarmee je bent uitgerust. Word je bewust van de geschiedenis die heeft plaatsgevonden vóór jou om het lichaam tot stand te brengen dat je nu bewoont; volledig autonoom en

“Elke filosoof is gedoemd te leven met Socrates de horzel, die in hun schedelpan rondzoemt, en elk moment onrust kan stoken door op elk antwoord te reageren met een wedervraag”

hersenkronkel-machines van ons. Sta open voor nieuwe meningen, luister, leer: het gaat niet altijd om jou. Bewonder wat alle mensen vóór jou tot stand hebben gebracht en hebben ervaren en besef dat er nog van alles na ons plaats zal vinden. Leef je in anderen in, koester een onvoorwaardelijke liefde voor iedereen, altijd. Zie jezelf als continue transfiguratie, en wees je – op een constructieve manier – ervan bewust dat die flux volledig chaotisch is en dat morgen, buiten jouw wil of weten om, je laatste dag zou kunnen zijn. Dat *nu* dus het moment is om waarde te scheppen en dankbaar te zijn voor wat er allemaal al is geweest en wat er momenteel *is* aan zingeving in je leven. Bewonder de schone kunsten, maak vrienden en filosofeer met ze, doe levenservaring op met anderen. Kijk wat vaker naar de lucht om de abstracte kunst in de wolken te bewonderen, contemplaer de geometrische en caledoscopische flora en de tragikomische fauna, probeer eens een psychedelicum. Bewonder vooral de zon, het liefst met al je zintuigen. *Goddank, het licht.* Je bent vrij, weet je, schep jezelf, je leven en je omgeving en laat je gebrek aan vrije wil je daarbij vooral niet in de weg staan. Word verliefd, stapelgek verliefd, vier het leven en vecht voor je leven, je hebt alles te geven. Houd stand zolang het zin heeft, laat je niet opslokken door het Absurde (pleeg echter ook geen *filosofische* suïcide!).

Let wel, verlies jezelf niet aan onze beruchte antropocentrische *hybris!* We dienen afstand te doen van dit achterhaalde fenomenologische chauvinisme. Je kan door pijn heen, de wereld bewonderen

Stijn Janssens is eerstejaars bachelorstudent filosofie aan de Universiteit Utrecht

buiten deze manicheïstische oogkleppen zum Leben om. Zie het negatieve als even waardevol als, en een benodigd en onvermijdelijk complement aan, het positieve. Omarm de dood dan ook als datgene dat de uiteindelijke waarde aan alle prestaties uit je leven verleent: in een oneindig leven verliest alles op den duur immers zijn waarde, zelfs voor de begeertenloze asceet. Naast dat de dood je bevrijdt van alle (weerstand tegen) lijden, is het het universum zelf dat jou als verloren kind terugneemt tot het absolute geheel vanuit het tijdelijke mens-zijn. Doe er alles aan in je vermogen om er het beste van te maken, maar vind er ook troost in dat het uiteindelijk allemaal om het even is, een grotere vrijheid dan dat is er niet. Identificeer je met de nette cel in de biosfeer van de aarde die jij bent, de oermoeder die vastberaden haar zonnedood tegemoet marcheert, de ‘pale blue dot, suspended in a sunbeam,’ bezaaid

Content Warning pagina 27:
seksueel grensoverschrijdend gedrag, seksueel geweld

met leven, bomen, die lieve longen, elk schepeltje, reusachtig tot microscopisch, en wij. Herinner jezelf af en toe aan die oneindige kosmos vol gewelddadige supernova’s, walsende bollen en zwarte gaten. Prijs jezelf onvoorstelbaar gelukkig dat deze hele fenomenologie van jouw ervaring er überhaupt is, dat er niet slechts complete en pure oneindige leegte is. Zie jezelf niet als atomair ego maar als onlosmakelijk facet van de constant transfiguratievewerelkijkheid, die groter en allesomvattender is dan jij ooit zal kunnen bevatten en eonen lang voort zal bestaan in talloze gestalten na jou. Jij bent die stroom, in cognitief zelfbewuste vorm, die actief aan het bouwen is aan de wereld om zich heen, trachtend het zingeving te bieden, betekenis te geven en goedheid te schenken. Het is niet jouw vijand, maar staat immer aan je eigen rechterhand, het leven trotserend, zichzelf via jou als mens, ervarend. Wissel Maya’s

sluier in voor Indra’s net en geef je over aan Dionysos. Elk ander mens dat je tegenkomt, of dat ooit bestaan heeft, is onderdeel van diezelfde pantheïstische God en daarmee één. *Idem* voor elk organisme ooit, en daarboven de hele kosmos in zelfbevestigende, zelfbewuste, transcendenten gestalte. Als er zoets bestaat als een hemel, bevinden we ons er nu in.

Deze nederige fascinatie, beweer ik, is eeuwenoud. Het is de essentie van alle religieuze, spirituele of anderszins diepzinnige ervaringen en verdient daarmee een waardige plek in de filosofie. Het voelt misschien als een schrale troost, maar al deze filosofische overpeinzingen zijn het beste dat jij met jouw beperkte menselijke vermogen kan doen om jezelf cognitief in de wereld te plaatsen. En als dat niet een absurd, doch absoluut fantastisch en ongelooflijk wonder is, wat ieders volledige ontzag en liefde verdient, dan weet ik niet wat wel.

‘Dat ik niet naar buiten kan’

een collage over nare seksuele ervaringen

Dit kan niet waar zijn. Weg hier. Waarom doet die man daar niks.
Dit is niet echt. Ik kan onder z’n arm doorduiken.
Help me. Waar is de uitgang. Dit is een droom.
Waar is mijn trui. Help me. Ik moet E. bellen.

Ik weet nog precies wat ik aan had; mijn favoriete t-shirt en een zwart kort leren broekje. Mijn vriend zei later dat dat broekje ook wel heel sexy was, dus dat ik wat beter op moest letten als ik het droeg. Ik heb het broekje nooit meer gedragen.

De toga die ik aanhad wappert los om mijn lijf, Soms verandert het in een cape, en soms haakt het in mijn fiets dan val ik, sta weer op en fiets door.

Ik draai mij om, een man ik, Bedenk wazig dat zijn fiets de deur blokkeert, Dat ik niet naar buiten kan en binnen Dat ik eigenlijk niet nadenken kan. Hij praat wat tegen me, Dat ik het wil, ik denk niet veel Alleen dat ik het niet wil, Dat ik naar huis wil, maar daar al ben,

Het knoopje achter mijn shirtje is dan al losgebroken, Ik kijk weg, sluit mijn ogen.

Ik bedenk me hoe ik het feest binnenging, Hoe ik keizerlijk de shotjes naar binnen goot, De macht bij mij lag, en ik nu de deken van de toga van mijn lijf voel vallen.

Door Loes de Groen

Ik weet dat men mij een mooie jongen vindt, dat zie ik als ik drie knoopjes van m’n blouse open doe. Ze verwachten de raarste dingen van mij: het lijkt wel of ze mij aanbidden als een halfgod op aarde.. Ik ben niet preuts, ik vind het niet erg als je me even aanraakt. Zelf kan ik ook best handtastelijk zijn zonder dat ik daar iets anders mee bedoel dan dat ik je graag mag en vertrouw. Wat ik echter niet acceptabel vind is als je uit een donker hoekje komt kruipen en dan denkt dat je met mij mag gaan lopen schuifelen. “Hallo? Wie ben jij in vredesnaam en wie heeft jou dit recht gegeven? Ik was het zeker niet.” Zelf kan ik goed verwachtingen managen, doe het zelf ook even alsjeblieft. Ik heb veel geduld voor vele zaken, maar dit accepteer ik nooit. Als je iets van me wilt heb je dat verbaal of non-verbaal van mij te vragen en anders heb je echt pech. Je mag mij mooi vinden, je mag wensen dat we naar bed gaan samen vanavond. Maar je hebt geen enkel recht om zoets van mij te eisen.

Illustratie door Sam Langelaan

Collage door Loes de Groen en Linde van Wingerden

Interview met de Collabsletten

Het kunstenaarsduo Annebel Vernooij en Alana van der Valk, ofwel Collabsletten, vertellen Can Polat over hun werk Pagina 7. Met een invulverhaal voor je partner(s) proberen zij het taboe rondom soa's te doorbreken. In het interview geven ze een inkijkje in het maakproces, hoe ze luchtigheid en humor in hun kunst brengen, en vertellen ze over de nieuwe projecten waar zij mee bezig zijn.

Hoe zouden jullie je werk beschrijven?

Annebel: Speels en grappig, vooral grappig. We proberen daarmee taboes te doorbreken.

Hoe kiezen jullie een onderwerp uit?

Annebel: Dat gaat meestal een beetje vanzelf, soms maken we gewoon wat grapjes en gooien we wat ideeën op en dan kan ik zien aan hoe Alana kijkt of iets een goed idee is waar we verder mee gaan.

Hoe gaat jullie proces?

Annebel: Alana is wat meer van het maatschappelijke, en ik van het speelse. Hier zoeken we de balans tussen op, dus dan komt meestal ons werk een beetje samen in het midden daarvan. Het ene werk is dan weer wat meer aan mijn kant of juist wat meer aan die van Alana. Dat gaat allemaal heel erg vanzelf

Willen jullie iets vertellen over jullie nieuwste werk *Pagina 7, het soa-invulverhaal*?

Annebel: We kregen de opdracht om iets te maken in samenwerking met de GGD voor de afdeling *Seksuele Gezondheid*, de soa-

kliniek. Het ziet eruit als een typische meidenbladcover, en is een invulverhaal dat je kunt invullen om aan je partner(s) te vertellen dat die zich moeten laten testen. De bedoeling is om het taboe rondom soa's een beetje te doorbreken.

Alana: De plek gaf ons enige uitdaging. Zo moest het een werk zijn dat stil aan de muur hangt. We

“Was het ook leuk geweest als het geen geslachtsdeel is?”

moesten dus goed nadenken over hoe we iets leuks konden maken wat niet beweegt, want ons werk ‘Nudes’ bijvoorbeeld is een bewegend beeld. [Nudes is een animatie serie met pratende kutten die kutsmoesjes vertellen, piemels die lullige opmerkingen maken en billen die zich dingen beseffen, red..] We moesten dus iets maken dat aan de muur kan en grappig

is, maar niet te schokkend voor de kliniek waarin het komt te hangen. Toen kwamen we op het idee om zo’n invulverhaal te maken. Je kan de invulverhalen afscheuren van een bord in de wachtruimte om het zelf in te vullen.

Waar zouden jullie nog werk over willen maken?

Annebel: We willen nu een documentaire gaan maken met de naam: *Hoe zwart is jouw gat?*. Over het afstuderen op een kunstacademie en vooral het leven daarna. Ik wil ook graag de aannemer ontkrachten dat een diploma van de kunstacademie net zo veel waard zou zijn als een veterinstrikerdiploma. Daarnaast werken we nu ook aan een spel, dat bijna af is. In Nederland zijn er meer CEO’s die Peter heten dan er vrouwelijke CEO’s zijn, en daar hebben we een spel van gemaakt waarbij we dus allemaal Peters hebben getekend. Het moet alleen nog in productie, en we zijn erachter gekomen dat dat niet onze beste kwaliteit is als er geen deadline is. We zijn heel goed in concepten en ideeën uitpoepen, maar als er geen deadline is kan dat dan een hele tijd duren voor het iets wordt. Verder willen we nog een muur maken met verschillende ronddraaiende tietjes,

SOA INVULVERHAAL

dé manier om jouw bedpartners
het nieuws te vertellen!

Lieve _____,
naam bedpartner

Je ontvangt vandaag deze brief omdat ik helaas _____ nieuws met je moet delen. Ten eerste wil ik zeggen dat ik je heel erg _____ vind, knoop dit goed in je _____. Van de week stond ik onwetend onder de douche, een beetje met het lichaamsdeel scheerschuim te klieren. Totdat ik met mijn scheermes tussen mijn benen kwam en me de _____ schrok. Het leek erop dat _____ last had van _____. Die/Ze/Hij zag er _____ uit en rook naar _____. Dat dit onderdeel moet zijn van ons liefdesverhaal maakt mij _____. Maar omdat ik veel om je geef ben ik op datum met _____ richting de GGD Utrecht gegaan. Allemaal voor vervoersmiddel het behoud van onze _____. Bij aankomst nam de bijvoeglijk naamwoord GGD-medewerker een vragenlijst met mij door en gaf ik aan dat ik de laatste aantal maanden met _____ personen het bed heb gedeeld. Ik heb hierbij wel laten weten dat aantal jij mijn nummer _____ bedpartner bent. Nadat ik terugkwam uit de wc's en ik rank je bedpartner mijn 1/2/3 buisjes had ingeleverd, realiseerde ik me dat het een piece of _____ is. Eenmaal weer thuis voelde het alsof ik _____ had verslagen. Na _____ dagen kreeg aantal topsporter ik de resultaten terug en daarom schrijf ik deze brief aan jou. Ik heb namelijk soort soa, en jij misschien ook! Ik weet zeker dat dit niet tussen onze definieer relatie relatie komt te staan, maar laat je alsjeblieft zo snel mogelijk testen. Want alleen samen krijgen wij _____ onder controle!

Veilige seks-kusjes van,
jouw naam

er zijn er nu twee af maar er zijn nog allemaal technische dingetjes die nog niet werken.

Waar is jullie werk een uiting van?

Annebel: Wat ik probeer met mijn eigen werk maar ook met Collabsletten is alles wat luchtiger maken. Ik vind dat kunst niet zo 'OOOH' moet zijn. Het mag ook gewoon leuk zijn en toegankelijk en luchtig. Het hoeft geen heilig ding te zijn en dat wil ik ook graag neerzetten.

Alana: Ik denk dat we er, omdat wij opgeleid zijn als productdesigners, niet zo heftig op zitten dat het inderdaad zulke autonome heilige kunst moet zijn. We vinden het leuk als het gewoon toegankelijk is voor iedereen. Annebel: Ja en als het niet grappig is dan komt het niet door de 'collabsletten-keuring' heen, dan doen we het niet.

Alana: Gelukkig kun je met heel veel iets leuks doen.

Annebel: Ik denk dat het voor mij voortkomt uit de behoefte naar speelsheid en luchtigheid, en niet alleen binnen de kunst maar binnen alles eigenlijk.

Hoe vonden jullie het om op het 'seksfestival' te staan in TivoliVredenburg, en hoe vonden jullie het daar?

Alana: Het was echt een super leuk festival, heel erg breed met talks, performances, muziek en kunst.

Annebel: Ik voelde me een beetje misplaatst, alsof ik niet *woke* genoeg ben.

Alana: Ah ja daar had ik geen last van. Het was echt een supervet programma en ik vind het gewoon heel tof dat ze dat in Tivoli deden. Het was wel leuk geweest als er een wat breder publiek was

"De bedoeling is om het taboe rondom soa's een beetje te doorbreken."

geweest; het was wel heel erg gericht op *woke* jonge vrouwen. Het publiek was dus een beetje eenzijdig, maar ik weet ook niet zo goed wat je daar aan kan doen.

Annebel: Nee, maarja wij stonden daar ook wel feministisch en *woke* te zijn, dus ja daar ga je.

Wat zien jullie als valkuilen in het maken van kunst over sekualiteit?

Annebel: Heel veel is al eens gedaan en er zijn heel veel clichés. Ik wil wel nieuwe dingen brennen, maar ik ben er niet heel erg in thuis. We zijn nog zoekend naar hoe we met dit onderwerp

'Oh oké wat doen jullie dan?'

Alana: Ja en zij begrijpen het ook gewoon meteen. Ik merk dat het in de kunstwereld, zodra het over naaktheid gaat of over seks of *whatever*, toch al snel wat moeilijker wordt om erover te praten. Er zijn wel heel veel expo's die daar op ingaan, dus dan is het leuk naar binnen rollen. Maar daarbuiten is het dus soms lastig. Wij wilden bijvoorbeeld naar die designbeurs...

Annebel: We hadden het idee om de sputende en bewegende plannen en "Nudes" mee te nemen naar een designbeurs. Toen zeiden ze: 'Ohhh leuk bewegende plannen, maar dat andere is toch echt te plat en ordinair, dus die willen we niet.' Wij hebben daarna de keuze gemaakt daar dan maar gewoon helemaal niet heen te gaan. Alana: Dus ik denk inderdaad dat het niet overal in thuis hoort en dat er toch nog wel een taboe op zit. Ook wij merken dus dat het dan

"We merken soms dat we er zelf ook nog niet helemaal oké mee zijn. Dat is vooral leuk."

omgaan, waardoor je toch ook wel snel in clichés vervalt.

Alana: Ik denk dat het mensen nog wel af kan schrikken. Bijvoorbeeld: we heten 'Collabsletten' en we merken allebei dat we het, tenzij het gaat om jonge mensen, een beetje ongemakkelijk vinden om mensen daarover te vertellen.

Annebel: Ja dan zeg ik gewoon: 'ik werk in een duo' en dan zeg ik niet: 'ik werk in een duo genaamd 'Collabsletten''. Bij jongere mensen levert het juist best wel leuke gesprekken op van:

soms moeilijk is om met mensen over je werk te praten. Het wordt ook heel snel als ordinair gezien. Annebel: Soms vraag ik me ook af bij "Nudes": was het ook leuk geweest als het geen geslachtsdeel is? Is het alleen maar *cheap* aandacht genereren? Ik weet het niet zo goed. Maar het zijn woordgrappen: het zijn pratende kutten die kutsmoesjes vertellen, piemels die lullige opmerkingen maken en billen die zich dingen beseffen, dus dat maakt weer dat het mag van mezelf.

Het lijkt me best moeilijk om een verhouding met dat taboe te vinden.

Alana: We merken soms dat we er zelf ook nog niet helemaal oké mee zijn. Dat is vooral leuk. En dat is ook waar we het voor doen. Verder denken we er helemaal niet zo diep over na als we dingen maken; het komt heel vaak gewoon spontaan tot stand. Pas daarna vragen we ons af: 'Is dit wel een goed plan?'

Annebel: Dan werkt het heel goed dat we een duo zijn. Ik heb zo vaak dat ik denk, 'Dit is een slecht idee' en dan zeg ik tegen Alana: 'Moeten we dit nou wel doen?'. En dan zeg jij: 'ja ja ja gaan we doen'. Dat gebeurt ook wel andersom. Dus zo zetten we een beetje samen onze schaamte aan de kant.

Is er iets wat jullie missen in de kunstwereld als jong kunstenaar?

Annebel: Geld. Ik werk nu ook af en toe in de theaterwereld, en voor alles wat er op een podium gebeurt is het gewoon standaard dat daar eerst budget voor moet zijn. Bij beeldende kunst krijg je vaak te horen: 'Oh maar dat is toch leuk voor je portfolio?' Dat je echt denkt *fuck off*, ik moet ook kunnen eten en huren, en het kost ook tijd.

Alana: We worden eigenlijk tot nu toe nergens voor betaald.

Annebel: We krijgen het net een beetje voor elkaar dat we de transportkosten eruit krijgen, maar dan hebben we het nog niet eens over de materiaalkosten, laat staan over uren.

**SPECIAL EDITION
INTIEM
APRIL 2022 Utrecht**

**SOA
invulverhaal**
dé manier om jouw bedpartners het nieuws te vertellen!
pagina 7

Help Annebel aan een boy

69X visuele herrie

Girltalk met Alana & copy haar modestijl

Secret Beauty Tip:
gebruik glijmiddel als haargel!

QUIZ IT!
Hoe zit het met jouw faam?

& nog veel meer!
de BFF checklist
horoscopen by niem
tinder uitgespeeld? we got you!
check de hottimeter
easter eggs zoekplaat
mega veel zingeving
Q&A met KEEs

Foto's van 'Hoax', tentoongesteld op TOEVLUCHT, september 2021

Annebel Vernooy & Alana van der Valk zijn een kunstenaarsduo onder de naam 'Collabsletten': met hun atelier in Utrecht. Hun werk "Pagina 7" is op dit moment te zien op de afdeling Seksuele Gezondheid van de GGD. Je kunt ze volgen @Collabsletten.

Mis je nog dingen met het onderwerp seksualiteit?

Annebel: Ik vind het lastig, zijn wij 'seksualiteits-makers'?

Alana: Niet alleen, maar het thema komt wel veel naar voren.

Annebel: Zijn we oké met dat stempel? Ik denk het wel. Ik denk dat het gewoon moet gebeuren. Maar ik vind het ook een eng stempel, omdat het zo'n gevoe-

lig iets is. Het is een onderwerp waar je veilig mee om moet gaan.

Alana: We willen heel graag een *sexhibition* organiseren, dus een expo, alles over seks. Maar daar zijn we nog niet aan toe. Daar

terugkomt. Ons werk gaat niet uitsluitend over seksualiteit, en ik denk dat dat prima is. Zolang seks nog steeds zo'n taboe is denk ik dat het goed is dat er dingen over gemaakt worden. Dat mag dan dus ook wel een beetje schuren. Het is voor mij dus niet per se belangrijk dat alles super origineel is. Ik vind dat niet het belangrijkste aan kunst, als het maar leuk is.

Being-as-an-international-student

Iñaki Larrínaga gives us a small peek into the experience of an international student living and studying in Utrecht.

Back in October 2021, I had a moment of noetic realization in the shower: as my eyes moved from object to object in a bathroom so tiny that it makes my closet back home look like a palace, my vision rested on a specific spot and my Aristotelian common sense did its magic. Nothing makes you more acutely aware to your *being-as-an-international-student* than becoming fully conscious, for the first time, of the fact that your shampoo, conditioner and body-wash are in the same 1-liter brandless bottle that cost you less than one euro. That's what I call efficiency.

It is, however, in social interactions with “the locals” where you’ll be constantly reminded of your own internationality. Don’t get me wrong, you’ll find no moralizing content here, but let’s say that I doubt whether dutchies have experienced the slightly amused smiles (and sometimes quiet laughs) of store clerks when, after having an entire interaction in English with them, you decide to leave with a friendly “*fijne dag*”. No hard feelings though; this is all balanced-out, of course, every time that a local tells you how “hot” Spanish sounds after you’ve been asked for the millionth time how to pronounce “tequila” or “Licor 43.”

What is also remarkable is the

number of times that your Dutch friends ask you about your general experience with Dutch people. I don’t know how common this is, but I’ve been asked my fair share of times to give feedback on how I’ve been treated by the locals, and whether or not it has fit with the stereotypes we may have of Dutch culture in other countries. Since you ask: I’ve found dutchies to be very jolly and kind, but I’m still wrapping my head around the fact that no one wears a helmet here when cycling. Why? Everyone scares the hell out of you about the inevitability of getting your bike stolen, but no one seems to care about their heads (or yours, for that matter) brutally hitting the floor if an accident were to occur. And no, I don’t wear a helmet either; I don’t want to be asked (again) if I knew how to cycle before coming here, okay? I do believe, however, that you haven’t experienced true Dutch culture until you find yourself cycling in the rain and reaching your destination with your clothes being as wet as if they came straight out of your washing machine.

This country’s weather may suck, its gastronomical culture may be a bit lacking (I like *bitterballen* as much as the next guy, but come on!), and finding affordable housing may be as easy as finding

Godot, but I’ve had the pleasure of finding caring and supportive people that have made all of it really worthwhile. And, for that reason, I’m more than willing to quietly nod the next time another local friend tells me that Utrecht is a “big city” or asks me why burritos aren’t really Mexican.

Iñaki Larrínaga is a Philosophy research Master student at Utrecht University from Mexico. He is mainly interested in ethics and history of philosophy, particularly ancient Greek thought.

Content Warning:
pornografie
(waaronder kinder- en dierenpornografie), seksisme, verkrachting, verslaving

Interview met Erik van Beek

Loes interviewde seksuoloog, psychotherapeut en filosoof **Erik van Beek** over pornografie. In dit interview vertelt hij over zijn ervaringen met pornografie als relatietherapeut, over recente onderzoeken en de bredere invloed van pornografie op de maatschappij.

Aanleiding:

Het interview vond online plaats via Google Meet. Het was Bevrijdingsdag en zowel Erik Van Beek als ik waren thuis.

Elke seconde kijken er miljoenen mensen naar pornografie; bijna elke man kijkt weleens porno en zeker ook veel vrouwen, hoewel daar de percentages wel lager liggen. Maar hoe verandert pornografie de interactie met ons eigen lichaam?

Door porno zijn we een beetje lui geworden, je hoeft maar een pornofilm aan te zetten en de vele hoeveelheid prikkels zorgen ervoor dat je opgewonden wordt. Dat is ook deel van het succes van porno: dat er al zo gauw iets gebeurt. Het kan ervoor zorgen dat we slechter kunnen fantasieren, wat het actieve contact in de weg zit. Dus op zichzelf is het niet schadelijk om porno te kijken, maar als je alleen maar porno kijkt en niets anders, stomp je wel een beetje af.

Hoe verandert het onze interactie met anderen?

In die filmpjes ben je vooral op zoek naar een representatie van je eigen verlangens, smaak, oriënta-

Erik Van Beek publiceert regelmatig artikelen op het snijvlak van seks en cultuur, geeft lezingen op het gebied van seksualiteit en filosofie en draagt daarbij bij aan het publieke debat over seksuele onderwerpen.

tie of eigen wensen. Door pornografie is er naar mijn mening een trend gaande in de richting van het internaliseren van je eigen fantasieën; de voorstelling van dat je iets met een ander doet, koester je dan als fantasie. Je bent meer intern aan het beleven hoe het zou zijn met een ander dan het daadwerkelijk ervaren. Dat staat op gespannen voet met de werkelijke uitwisseling met een ander.

Als je het over een filosofisch probleem hebt dan gaat het ook over autonomie en verbinding. Hoe belangrijk is het voor je opwinding om trouw te blijven aan je eigen representatie en kom je dan ook dichter bij de ander? Je bent met twee verschillende mensen (maar soms ook meerdere) met beide een eigen opwindingregulatie en smaak. Dat kan elkaar versterken, als dat op elkaar aansluit. Dat is natuurlijk een fijn streven, maar misschien in veel gevallen wel een illusie. In het Westen zitten we gevangen in een Romantisch idealbeeld, waarin je ideale partner vindt en daar de rest van je leven gelukkig mee wordt. De realiteit is dat je niet altijd op elkaar bent afgestemd. Het idee heerst dat je van seks zou moeten afblijven, terwijl men

juist al het andere in het leven wel inplant. Het zou mooi zijn als we seks van wat magie kunnen ontdoen en het functioneler kunnen zien. Het streven zou moeten zijn dat je van elkaar mag verschillen, maar zoekt naar de overeenkomsten binnen de eigen representaties.

Het idee dat je niet meer kan masturberen als je in een relatie zit, is gewoon helemaal niet waar, integendeel. Het kan de seksuele interactie ook juist beter maken. Een metafoor van muziek maken wordt hiervoor vaak gebruikt. Als

vinden het hartstikke opwindend als hun vrouwelijke partner opgewonden is. Dat zie ik dan ook weer als een *extended egoism*, of in de woorden van iemand als John Stuart Mill “het welbegrepen eigenbelang”.

Ik denk dat het goed is dat er kritisch wordt gekeken naar de wijze waarop films worden gemaakt en ook bedenkt vanuit welke perspectieven men het maakt. De porno, die tegenwoordig wordt gewaardeerd, is ook economisch succesvol en andere porno zal voor een kleinere groep

genlijk zou ik alleen consensuele seks willen, maar ik merk toch dat de seks waar ik eigenlijk niet mee instem opwindender is.” Dat is dan eigenlijk niet in overeenstemming met je eigen moraal. Er ontstaat dan een dilemma tussen je ethische behoeftes en je seksuele interesses.

Ja, de vrouwenvriendelijkheid hoeft natuurlijk niet in de extreme te zitten, maar kan ook subtiel zijn, dat bijvoorbeeld de seks klaar is als de man klaarkomt.

“Je bent meer intern aan het beleven hoe het zou zijn met een ander dan het daadwerkelijk ervaren. Dat staat op gespannen voet met werkelijke uitwisseling met een ander.”

je samen muziek wilt maken en een muziekstuk wilt uitvoeren, dan moeten je ook op je eigen instrument oefenen. Dan zie je dat het de muziek alleen maar beter maakt.

In hoeverre meet u dat pornografie actief onze smaak beïnvloedt? Dat het niet alleen passief, maar ook actief op ons inwerkt?

Pornografie heeft zeker invloed. Want hoe vaak zie je nou mensen seks hebben? Bijna nooit, behalve op pornofilms, die zijn alleenheersers op dat gebied. Het is vaak commercieel en veelal gericht op mannelijke kijkers. Dat wil niet zeggen dat daarom alle pornofilms vrouwenvriendelijk zijn, want de meeste mannen

interessant zijn. Maar het internet en met name gedeeltes van het internet, die niet zo makkelijk bereikbaar zijn, is een vrijplaats voor allerlei smaken.

Want dat kan een interessant dilemma opleveren voor iemand die wel opgewonden raakt van porno die schadelijk is voor de maatschappij. Denk bijvoorbeeld aan vrouwenvriendelijke of onethisch geproduceerde porno. Is het dan nog ethisch om die porno te kijken?

Opwinding heeft niet zo'n boodschap aan de vraag of iets ethisch is of niet; het luistert niet naar de wetten van de ethiek. Dat kan ook soms wel verwarringen zijn, wanneer je de gedachte hebt: “ei-

ja, dat is ook de fantasieloosheid van de traditionele porno, dat het klaarkomen bij de man duidelijker zichtbaar is. Wat mij opvalt is dat het vrouwelijk perspectief – in dit geval overigens in een hetero-opstelling – creativiteit toevoegt aan perspectieven, verhalen en aan de manier waarop seksuele handelingen in beeld worden gebracht. Ik vind dat echt een welkome aanvulling. Ik zou zelfs zeggen dat vrouwenvriendelijke porno ook zeer geschikt voor mannen is.

Je kan natuurlijk zeggen: er is een markt voor. Maar je kan ook zeggen: het moet geregeerd worden. Wat denkt u?

Er is geen sterk bewijs, dat het kijken van vrouwenvriendelijke pornofilms, ook leidt tot vrouw-

onvriendelijk gedrag. En als die al zwak is, wat gebeurt er dan als er met name vanuit de vrouwenlobby gaat zeggen: “wij willen niet dat mannen daarnaar kijken.” Dat je er zelf niet naar wilt kijken is natuurlijk goed; je wordt er ook niet toe gedwongen. Het is eigenlijk een groot goed dat die vrijheid er is, om iets wel of niet te bekijken. Natuurlijk zijn daar grenzen aan. In Nederland is kinderporno al een hele tijd verboden en dierenporno ook sinds het begin van deze eeuw. En ja, als het gaat om porno waar volwassenen aan meedoen, dan denk ik dat je als overheid wat terughouder moet zijn in daartussen gaan zitten.

Maar als vrouw kan je er dan wel niet naar kijken, maar zul je wel de effecten daarvan voelen.

Yes, maar er is dus geen bewijsvoering dat dat ook echt zo is.

Ik heb nog een vraag wat betreft de toekomst van seksrobots en virtual reality. Welke toekomst ziet u voor de virtuele wereld van seksualiteit?

Ik zie met name een toekomst voor *virtual reality*. Het gegeven, dat je met een VR-bril het gevoel kan hebben in een orgie te zijn inclusief aanrakingen, is een hele interessante ontwikkeling. Dit is volgens mij niet schadelijk voor je sensitiviteit. Seksrobots zullen vaak te duur zijn voor de meeste mensen. Maar er zijn wel zorgrobothanden in gebruik, bijvoorbeeld bij bejaarden die eenzaam zijn. Ik zag een documentaire waarbij een vrouw steeds meer aan de robot ging vragen. Die robot moest dan even wachten met reageren

op wat ze vroeg. Dus toen die vrouw iets scherps vroeg en die robot was een tijdje stil, zei ze: “Ja nu sta je met je mond vol tanden.” Dat vond ik zo ontzettend grappig.

Wanneer je de illusie hebt van interactie ga je ook een identiteit projecteren op de robot. Dit doen mensen bijvoorbeeld ook met hun huisdier. Dat gegeven wordt ook wel *relational artifacts* genoemd. Je projecteert jouw idee van een fijne interactie op de ander. Dit voert dan weer terug naar het eerdergenoemde gegeven van representatie. Sommige partners zijn alleen hun projecties op de ander aan het plakken en niet echt een verbinding aan het maken. Ik behandel heel veelstellen met relatieproblemen. Een

waarbij de bereidheid er is om jezelf aan te passen of om jezelf te corrigeren, zijn de beste relaties.

Ja en dat kan natuurlijk niet met een seksrobot.

Daarom is het op een bepaalde manier prettier om een seksrobot te hebben. Zij hebben geen morele kritiek op ons. En die laten je niet in de steek maar ze zijn ook afhankelijk van jou. Het is als een soort omgekeerd stockholmsyndroom.

Maar er kan ook gevaar in zitten als seksrobots de toekomst worden, dat er geen feedback meer komt. Een deel van de seksuele interactie is ook de feedback en niet alleen de opwinding.

Ja, nou ja, dus mogelijk zal het lastiger worden om erop te vertrouwen dat de ander je in je waarde laat als die kritiek op jou heeft. Het kan zijn dat mensen meer zullen terugvallen op hun eigen representaties, wat weer samenhangt met de trend van het internaliseren van onze eigen fantasieën.

“Het gegeven dat je met een VR-bril het gevoel kan hebben in een orgie te zijn inclusief aanrakingen, is een hele interessante ontwikkeling.”

groot deel van het verbeteren van contact bestaat uit het ontmantelen van projecties, waar je je niet in herkent. Het is ook moeilijk om niet je projecties op de ander te plakken. Er moet een basis van vertrouwen zijn, waarin je je ook kan laten bekritisieren. Of dat je zegt: “Oh dat klopt dus niet, dan zal ik dat aanpassen.” Relaties

Wanneer wordt het kijken van porno pathologisch?

In 2018 is er een heel interessant onderzoek verschenen over jongeren die verslavingsproblemen hadden met porno. Uit dit onderzoek kwam niet zozeer naar voren, dat als je meer porno keek, het slecht voor je was, maar dat je zelf beleefde dat het vooral slecht voor je was, als je een religieuze achtergrond had. Als je eigenlijk al gewend was aan een systeem, waarbij een opperwezen jou beoordeelt. Dan is er morele gevoeligheid of schuldgevoelig-

heid aanwezig, waardoor zij het hun eigen pornokijkgedrag negatief gingen beoordelen. Om die schuldgevoelens te verdoven, werd dan nog meer pornografie bekeken. Want seksuele prikkels zijn heel sterk.

Ik denk persoonlijk dat er een grote groep pornoconsumenten is die helemaal niet religieus is, maar toch wel porno gebruikt als stressregulatie en zichzelf als verslavingsgevoelig kenmerkt. Er is een groep mensen die toch de neiging hebben om een instantie, of klein clubje mensen, te zien die macht over ons heeft, bijvoorbeeld complotdenkers. Ik zou dat seculier religieus denken willen noemen. Ik denk niet dat porno leidt tot complottheorieën, maar

“Het zou mooi zijn als we seks van wat magie kunnen ontdoen.”

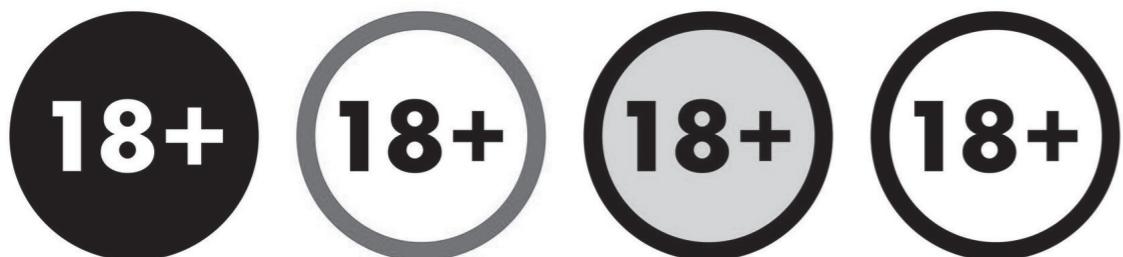
wel dat porno soms helpt om de onrust, angst en schuldgevoelens, die dit soort denken generereert, te kunnen verdragen. Ik denk dat veel porno kijken ook in die onoverzichtelijkheid en onveiligheid een creërende factor kan zijn in de zin van zelfverdoving.

Noten

Op aanvraag van de redactie heeft Erik van Beek onderzoeken toegevoegd waar hij naar verwijst in zijn tekst.

Marshall, Ethan, Jeff A. Bouffard, and Holly Miller. “Pornography Use and Sexual Coercion: Examining the Mediation Effect of Sexual Arousal.” *Sexual Abuse* 33, no. 5 (August 2021): 552–78.

Grubbs, Joshua B., Samuel L. Perry, Joshua Adam Wilt and Rory C. Reid. “Pornography Problems Due to Moral Incongruence: An Integrative Model with a Systematic Review and Meta-Analysis.” *Archives of Sexual Behavior* 48 (2019): 397–415.

Als je in aanraking bent gekomen met seksueel misbruik of grensoverschrijdend gedrag kun je terecht bij de volgende instanties voor professionele emotionele steun en juridische ondersteuning:

Centrum Seksueel Geweld: www.centrumseksueelgeweld.nl

tel: 0800-0188

Slachtofferhulp Nederland: www.slachtofferhulp.nl

tel: 0900-0101

Voor verdere informatie over de verschillende hulpdiensten kun je terecht op www.slachtofferwijzer.nl/slachtoffer/seksueel-geweld

De Filosoof

www.facebook.com/defilosooft.uu

Volg ons op

